

TESI DOCTORAL

**SENYORIU I MUNICIPI A LA CATALUNYA NOVA: BATLLIA DE
MIRAVET; COMANDES D'HORTA, D'ASCÓ I DE VILALBA; I
BARONIES DE FLIX I D'ENTENÇA (*)**

- JOSEP SERRANO DAURA -

**Dirigida pel dr. Josep M. Font i Rius
Co-dirigida pel dr. Tomàs de Montagut Estraguès**

**Àrea d'Història del Dret i de les Institucions
- Departament de Dret -**

Facultat de Dret

Universitat "Pompeu Fabra"

Volúm I

- 1996 -

(*) Aquest treball s'inscriu dins el projecte d'investigació "Història d'una institució jurídica: la Generalitat de Catalunya i la seva autonomia financera en les èpoques medieval i moderna", dirigit pel doctor Tomàs de Montagut Estraguès, i finançat per DGICIT (PB93-0404) i amb el suport del Comissionat per Universitats i Recerca (exp. núm. 1995/SGR-0331).

INTRODUCCIO

LA RIBERA D'EBRE I LA TERRA ALTA

La Ribera d'Ebre i la Terra Alta són dues comarques, al sector més meridional del Principat, íntimament relacionades, de característiques similars i històricament vinculades.

A) La Ribera d'Ebre

La faixa de terra immediata a l'Ebre, entre Faió i Benifallet, rep aquesta denominació de comarca de la Ribera d'Ebre, nom, el qual, d'altra banda, apareix ja a la primeria del s. XIV (1).

Limita amb les altres comarques del Segrià i les Garrigues, al Nord; amb el Priorat i el Baix Camp a l'Est; amb la Terra Alta i l'Aragó a l'Oest, i amb la comarca del Baix Ebre al Sud.

Amb una superfície de 829 qm², la integren 14 termes i 16 pobles i agregats: a la dreta del riu, Riba-roja d'Ebre, Flix (amb l'antic lloc del Mas de Flix), Ascó, Móra d'Ebre (centre de la comarca), Benissanet (amb l'antic terme de Salvaterra) i Miravet; a l'esquerra, la Palma d'Ebre, Vinebre (amb el despoblat dels Gorraptés), la Torre de l'Espanyol, Garcia, Móra la Nova, Tivissa amb els agregats de Serra d'Almos i Darmós (més el despoblat de Llaberia), Ginestar i Rasquera. Les més allunyades del riu són la Palma d'Ebre a 8 qm., Tivissa a 6 i la Torre de l'Espanyol a 4.

Déu el seu nom, obviament, al riu Ebre, que la travessa formant una gran corva i amples meandres, en uns 80 qm (2). A ell hi aflueixen: per la dreta, el riu Matarranya (que estableix el límit amb l'Aragó), el barranc de Sant "Francisco" procedent de la Fatarella (per Riba-roja), i el riu Sec per Móra des de la serralada de Vilalba. Ja a l'esquerre, hi arriben les rieres de Capsanes i dels Guiamets (al Priorat); el riu Siurana, per Garcia; i altres barrancs com els del Mosselló i el Gran de Tivissa (enfrent de Móra i Miravet l'un, i l'altre pel Pla de Burgar, prop de Ginestar) (3).

L'Ebre és l'eix d'aquesta comarca, considerablement important fins fa pocs anys com a mitjà de comunicació fluvial (4). Aixímateix, el riu ha constituït fins el present el límit geogràfic que determina la inclusió de les viles d'un i altre marge, malgrat pertanyer a la mateixa comarca, en una Vegueria, Corregiment, Partit Judicial o Arxiprestat determinat. D'aquesta manera, el marge dret apareix sempre vinculat als municipis que integren la Terra Alta, mentre que la part esquerra ho és amb els de l'actual comarca del Priorat (5).

- D'altra banda, es poden distingir dues zones, morfològicament diferenciades: la primera, meridional o "cubeta" de Móra, entre el Pas de Barrufemes i el Pas de l'Ase, és a dir, entre les serralades Litoral i Prelitoral catalanes (serres de Móra i del Tormo, i serres de Tivissa, Cardó i Balaguer, respectivament); i la septentrional o "olla" d'Ascó-Flix, definida entre el Pas de l'Ase i el límit amb l'Aragó (6).

És destacable la clapa de terra diluvial sobre la qual es troben assentats els pobles de Ginestar, Benissanet i les dues Mòres, en un sot que circumscriuen les serres de Cardó, de Tivissa, de Cavalls, la Picoosa, de l'Aguila i de Garcia (7).

Els cavallers templers i els hospitalers després (a partir del 1317), ostenten el domini i la jurisdicció sobre gran nombre d'aquelles localitats i els seus termes, integrant-se en dues Comandes o Senyories:

- La Comanda d'Ascó, que comprén Ascó, Vinebre, la Torre de l'Espanyol i els llocs avui despoblats de Camposines (que pertany al terme municipal de la Fatarella, a la Terra Alta) i Gorrapte (incorporat al terme de Vinebre). Fins el s. XV, aquesta Comanda també integra les viles i termes de Vilalba dels Arcs, Fatarella, Riba-roja i Berrús, les quals després constitueixen la Comanda de Vilalba.

- La Batllia de Miravet, que s'esten cap a l'actual Terra Alta, i que dins la Ribera comprén Miravet, Benissanet, Ginestar i Rasquera.

Altres viles com Tivissa, Móra d'Ebre (amb l'actual Móra la Nova) i Garcia integren la Baronia dels Castellvell, que després es coneix com d'Entença.

I, finalment, Flix i la Palma d'Ebre constitueixen una Baronia senyorial, successivament de les famílies Volta, Gil, Bosc i Santcliment, fins que l'adquireix la Ciutat de Barcelona, a la darrerria del s. XIV.

B) La Terra Alta

Aquesta denominació es refereix al desnivell existent entre les comarques del Baix Ebre i la Ribera d'Ebre, constituïnt una plataforma sitia a uns 360 m. sobre el nivell del mar i recolzada als Ports de Beseit (els quals s'elevan ja a uns 1400 m.) (8). Té una extensió superficial de 1127 qm².

Limita: al Nord amb la Ribera d'Ebre i l'Aragó; a l'Est, amb la mateix Ribera i el Baix Ebre; a l'Oest amb l'Aragó; i al Sud, amb el Baix Ebre.

Les viles que la integren són: Gandesa (centre de la Comarca), la Pobla de Massaluca, la Fatarella (amb el lloc de Camposines), Vilalba dels Arcs, Batea (amb els antics termes de Pinyeres, l'Algars i part del d'Almudèfer), Corbera d'Ebre, Caseres (amb part del terme despoblat d'Almudèfer), Bot, el Pinell de Brai, Prat de Comte, Horta de Sant Joan i Arnes.

S'hi poden distingir com a tres zones: la primera, la serralada prelitoral, perllongació dels ports de Beseit, amb les serres de Pàndols i Cavalls, la mola de Lli, l'Espina i l'Engrilló; la segona, una conca d'erosió, en un illot miocènic de materials tous, allargassat, i una tercera zona constituïda per una plataforma estructural de materials oligocènics més resistents,

inclinada gradualment des de les serres de Pessells i la Fatarella, ja en la depressió morfològica de l'Ebre.

En alguns indrets, és el mateix riu Ebre qui separa aquesta comarca de la de la Ribera, les aigües del qual aprofiten avui els pobles de la Fatarella, la Pobla de Massaluca, Vilalba dels Arcs i Batea. Destaquen els rius: Algars (que neix als Ports de Beseit, i constitueix el limit dels termes de Beseit, Cretes, Lledó, Arenys de Lledó i Calaceit, a la comarca administrativament aragonesa del Matarranya, amb els d'Arnes, Horta i Caseres a la Terra Alta, i desemboca al Matarranya, prop de Nonasp); el Canaleta (afluent de l'Ebre, que neix a la serra de l'Espina, a Horta, i separa els termes de Gandesa, Prat de Comte i del Pinell de Brai, i s'uneix a l'Ebre més avall de Benissanet); i el Sec d'aigües intermitents que neix vora Gandesa, passa per Corbera i Camposines i desemboca a l'Ebre, prop de Móra d'Ebre.

Totes aquelles viles i llocs, amb llurs termes, van ser del domini dels cavallers templers i hospitalers, dins les Comandes següents:

- Batllia de Miravet, pel que fa a Gandesa (centre efectiu de la Comanda), Batea, Corbera, Pobla de Massaluca i Pinell de Brai, i els llocs d'Algars, Pinyeres i Mudèfer -s. XIII/XIV- (a les que han d'afegir-se les abans referides de la Ribera: Miravet, Ginestar i Rasquera).
- Comanda de Vilalba dels Arcs, amb aquesta vila més la Fatarella, i el lloc despoblat de Berrús (al terme de Riba-roja d'Ebre, vila a la Ribera d'Ebre, i que, com hem dit, també s'integra en aquesta Comanda).
- Comanda d'Horta, amb Horta de Sant Joan, Caseres, Bot, Prat de Comte i Arnes, i el lloc Mudèfer fins el s. XIII/XIV.

- Batllia de Miravet (1153)
- Baronia de Filx (1154)
- Baronia de Castellvell (Entença) (1174)
- Comanda d'Horta (1177)
- Comanda d'Ascó (1182)
- Comanda de Vilalba (s. XV)

PRIMERA PART

ELS DISTRICTES SENYORIALS

I. ORIGENS, RECONQUESTA I SENYORIUS

A) Dels orígens fins a la Reconquesta

D'acord amb les troballes arqueològiques més recents, sembla provat que vers el s. VIII aC s'establiren al nostre territori pobladors cèltics coneguts com de "campes d'urnes" o "incineradors", en raó del seu ritual d'incineració dels cadàvers (9).

Ja el s. III aC segons l'opinió més estesa s'hi troben els ilerjavons (considerats com una branca escindida dels ilergetes, situats als voltants de l'actual ciutat de Lleida), amb poblats de certa rellevança com l'antiga "Adeba" encara no localitzada; o els poblats descoberts al Castellet de Banyoles, al terme de Tivissa i a la vora de l'Ebre, o el del Coll del Moro a Gandesa (10).

En qualsevol cas, les troballes, que es remonten al Neolític, són abundants arreu i destaquen especialment les de Tivissa (on existeixen també pintures rupestres), amb les de Miravet, Vinebre, Gandesa i Rasquera (11).

Un vestigi de l'època ibèrica pre-romana és una xarxa de fars de vigilància existents a tot el territori (refets sens dubte pels romans, musulmans i cristians successivament), bé controlant la ruta fluvial de l'Ebre, o les terrestres que des de Tortosa s'adreçarien cap a Lleida i Saragossa (12).

Vers el mes de maig del 218 aC, ocupat Sagunt, Anníbal travessa l'Ebre cap a Roma i sembla que pel Castellet de Banyoles, a Tivissa. Però també aquell any, cap el mes d'agost, Escipió desembarca a Empúries i ocupa tot el territori ibèric fins l'Ebre, venent els cartaginesos i sotmetent als pobladors ibèrics que s'hi oposen. Els atacs i contraatacs es succeïrien, fins les campanyes de Cató a partir de l'any 197 aC, amb les que els romans aplaquen definitivament les revoltes i pacifiquen la zona.

Entretant, enmig d'aquelles lluites, es destrueixen poblats com els citats del Castellet de Banyoles i del Coll del Moro (13).

Menys vestigis han restat del pas i estada a la zona d'altres pobles com els grecs, romans i visigots, dedicant-los-hi els estudiosos d'aquelles comarques unes molt breus referències.

Dels corresponents i successius períodes hom destaca la importància de l'Ebre com a via de comunicació i comercial, facilitant l'introducció i expansió d'aquells pobles, particularment a la zona immediata al riu (14).

Seria vers el 714 quan els àrabs comandats pels cabdills Musa i Tàric, conquereixen les riberes del riu baixant Ebre avall (15). I sembla que ja a la darrerria d'aquell mateix segle s'inicien els intents de reconquesta, especialment de Tortosa, atesa la seva estratègica situació, tant per a assegurar la posterior reconquesta dels territoris més enllà de l'Ebre, com per a garantir un pacífic repoblament del Camp de Tarragona (16).

Així, el primer intent seria el realitzat per Carlemany el 799, al que segueixen altres del seu fill i hereu Lluís "el Pietòs", entre els anys 804 i 811. Talment ho intenten, sempre infructuosament, els primers comtes de Barcelona els segles següents (17).

Diguem en tot cas, que els anys anteriors immediats a la reconquesta la nostra zona depen del taifa de Tortosa, i el seu representant al territori de l'actual Ribera i de la Terra Alta és el walí de Siurana.

Al mateix temps, el walí té els seus representants als castells principals, els més importants de la defensa musulmana al marge dret de l'Ebre (Ascó, Móra i Miravet). Ja els caps d'aquells castells dominen el territori directament o bé per mitjà d'altres (per exemple: del d'Ascó depenen directament les alqueries o quadres de la Palma, Torre de l'Espanyol i Vinebre; mentre que les de la Bisbal i Margalef són administrades pel delegat d'Ascó que resideix a Cabassers -tots tres pobles al Priorat-; també coneixem que Garcia i Tivissa depenen del walí de Siurana, i és probable que el seu "jefe moro" sigui el del castell de Móra) (18).

Al s. XII, concretament entre el 1132 i el 1133, els aragonesos ocupen la zona d'Horta, Batea i Riba-roja encara que en un breu espai de temps. El rei d'Aragó Alfons I "el bataller" apareix com a "regnante (..) in Cesaraugusta usque ad Montem Regalem et ad Gudale et Orta supra Tortosa", en almenys dos documents dels mesos de gener i març de 1133 (19), i aquell lloc d'Horta, en data anterior a les de dits documents havia estat donat per aquell rei als cavallers Joan Galíndez i Lope Fortuny (20).

Batea i Algars (després a la Batllia de Miravet), en un document de juny del mateix 1133 són donats a Pere de Bioca, Enec Fortuny i Exemen Garces; i Riba-roja és posseïda en data indeterminada però que situem al voltant d'aquells anys 1132 i 1133 pel cònsul Llop Díaz i la seva esposa Heldonza, i ells la vénen amb els seus "rusticis et cum omnis pertinenciis illius ville" als cònjuges Guillem d'Estela i la seva muller Jordana i els seus, segons un acte tingut el 13 de maig d'algún d'aquells anys en el que justament apareix i intervé com a testimoni aquell Enec Fortuny co-senyor de Batea i Algars (21).

Els aragonesos senyoregen doncs i almenys la zona d'Horta, Batea i Riba-roja entre els anys 1132 i 1133. Però els sarraïns ho recuperen, i hi

resten fins la reconquesta definitiva de la zona per Ramon Berenguer IV i Alfons el Cast, entre els anys 1148 i 1163.

Pel que fa Ascó i les seves rodalies hom opina que foren reconquerides pel comte Ermengol d'Urgell, atenent a uns pactes entre aquest comte i el de Barcelona Ramon Berenguer IV de 25 de març de 1148. En virtut d'aquells pactes i a més d'altres compromisos territorials i econòmics, l'urgellenc es converteix en castellà d'Ascó (22). Aquesta reconquesta seria anterior a la de Tortosa de finals de 1148, motivada per qüestions d'estratègia militar a fi i efecte de tallar el pas de l'Ebre, a l'altura d'Ascó, per tal d'impedir que quan s'assetjès aquella ciutat no rebès ajut dels àrabs establerts riu amunt (23).

D'altra banda quant a la zona compresa entre Xerta, Prat de Comte, Bot, Gandesa, Batea i Vilalba fins a Faió (a la franja catalana de l'Aragó), seria conquerida per l'expedició cristiana que des de Tortosa es dirigeix i reconquereix Lleida el 1149 (24).

Conquerides les ciutats de Tortosa (1148) i Lleida (1149), encara resten en poder dels àrabs els castells i termes de Miravet i Siurana. Però l'any 1153, els exèrcits cristians surten novament de Tortosa en direcció a Miravet, conquereixen el seu castell i arriben més enllà de Gandesa (la Terra Alta). Paral·lelament les forces comandades per Bertran de Castellet i altres cavallers ocupen el castell de Siurana i les muntanyes de Prades (25).

Dominats els darrers reductes àrabs a la zona i desplaçats els àrabs al marge esquerre dels rius Algars i Matarranya en la campanya d'Alfons I vers l'any 1163 (26), els objectius cristians havien de ser en primer lloc el d'assegurar la defensa del territori aleshores fronterer amb els àrabs, amb fortificacions a tot el marge dret de l'Ebre; i ja en segon terme s'havia procedir al repoblament amb cristians.

Enmig d'aquella situació ens trobem amb una nombrosa població sarraïna, arrelada a la zona d'antic i dedicada essencialment al cultiu de la terra. És de suposar que el comte pretenguès substituir aquells sarraïns amb nous pobladors; així hauria estat almenys a l'actual Terra Alta, on no hi ha constància de que restin nuclis de fe musulmana. Tanmateix a les terres que avui constitueixen la Ribera d'Ebre agrícolament més productiva, davant la problemàtica que es podia derivar d'una expulsió en massa amb l'abandó de les terres, i davant la manca d'efectius humans suficients, Ramon Berenguer IV opta per mantenir i assegurar la permanència d'aquella població.

Efectivament el comte atorga a la població sarraïna una carta dita de "seguret", amb la que li atorga la seva directa protecció, i amb ella li garanteix el manteniment de la llengua, la cultura, la religió i l'organització

político-jurídica pròpies. El document apareix sense data, però el seu atorgament s'hauria produït sembla ser entre 1153 i 1159 (27).

Diguem, això no obstant que malgrat la seva referència general a la ribera de l'Ebre, el document s'adreça especialment als sarraïns d'Ascó, Flix, Móra, Garcia, Margalef (Priorat), Tivissa i Castelló (no localitzat, però en terme de Tivissa) (28).

La població sarraïna roman a la zona i es va convertint i barrejant amb la cristiana al llarg dels segles següents. Els seus descendents i ja convertits al cristianisme són els "moriscos", una bona part dels quals seran expulsats el 1610 (quasi tots els residents a Ascó, Benissanet i Miravet), donant lloc a un nou procés repoblador al que ens referim més endavant.

Finalment i de manra quasi immediata, el comte de Barcelona comença a desprendre's ben aviat del domini de la nostra zona a favor de diversos senyors laics i eclesiàstics. Així és com amb el seguit de donacions territorials que anirem veient es constitueixen cinc demarcacions senyoriales: tres corresponen a l'Orde del Temple (les Comandes de Miravet, Horta i Ascó, a les que ha d'afegir-se la de Vilalba creada el s. XV pels hospitalers amb territoris que procedirien de la d'Ascó); altra la integren Garcia, Móra, Tivissa i Marçà (al Priorat), que es donen a Guillem de Castellvell; i una última la de Flix (i segurament el lloc de la Palma), que es dona al cavaller genovès Bonifaci de la Volta.

B) El domini del Temple i de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem: les Comandes de Miravet, Horta, Ascó i Vilalba

El 27 de novembre de 1143, a Girona, Ramon Berenguer IV dona al Temple en la persona del seu gran mestre Pere de Rovera la cinquena part de totes les conquestes que es vagin fent amb la seva col.laboració a partir d'aquell moment als sarraïns (29). Aquell és el preu que el comte anirà satisfent als templers pel seu ajut en la reconquesta, sens perjudici d'altres donacions més àmplies i importants que talment s'efectuen.

Després el desembre de 1146 i en document signat a Osca, el mateix comte també dona al Temple tots els sarraïns que es trobin als seus dominis (30).

Finalment, el 24 d'agost de 1153, sembla que ja reconquerit, el comte fa donació del castell i termes de Miravet a l'Orde del Temple. Així mateix en compliment d'aquell conveni de 1143, li concedeix una de les millors heretats als termes de Mequinensa, Flix, Ascó, Garcia, Móra i Tivissa, així com dues jovades de terra a Marçà (Priorat) (31).

D'aquesta manera s'inicia la presència templera a les terres de la Ribera d'Ebre i de la Terra Alta. Seguiràn després les donacions dels castells i

termes d'Horta el 1177 i d'Ascó i Riba-roja el 1182 (confirmada el 1210). Els territoris templers es dividiran com venim dient en tres districtes inicials: la Batllia de Miravet, i les Comandes d'Horta i Ascó. La primera serà com el centre dels dominis de l'Orde a la zona, d'aquí la seva denominació al nostre entendre, mentre que les altres reben en un primer moment el qualificatiu de "Preceptoria" i ja ben entrat el s. XIII el de Comanda (tot i que habitualment en documents llatins s'usen, també sota el domini hospitaler, ambdues expressions); l'origen de tals denominacions ens és desconegut, però en el cas de les Preceptories o Comandes creiem que s'estableix en tant que són dominis cedits en encomana a determinats cavallers del Temple.

Hem d'assenyalar però, que aquells dominis són objecte d'un litigi territorial entre el Comtat de Barcelona (o Principat de Catalunya) i el Regne d'Aragó, que no es resol fins ben entrat el s. XIV. En tot cas diguem que la base del conflicte territorial es troba justament en l'ocupació aragonesa de la zona d'Horta, Batea i Riba-roja cap a l'any 1133 i a la que ens hem referit abans, així com en l'actuació repobladora endegada per Alfons el Cast, els anys 1165 i 1181 com veiem més endavant.

En tot cas i sobre el domini templer, diguem que el 1308 comença un procés que duu finalment a l'extinció de l'Orde, aprovada definitivament pel Concili de Viena l'any 1312 (32).

En aquell moment és la Corona qui assumeix el domini i administració dels béns de l'Orde mitjançant administradors especials, fins que els antics territoris templers es traspassen a l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem el 1317 (33).

Ja les Comandes de Miravet, Horta i Ascó (la de Vilalba encara no s'ha creat), s'integren, dins l'organització prioral de l'Hospital, a la Castellania d'Amposta el titular de la qual serà també batlliu de Miravet.

Per la seva part, l'Orde de l'Hospital exerceix el seu domini i jurisdicció fins a l'extinció dels Senyories, la qual cosa es produeix pràcticament amb el Decret d'incorporació de la jurisdicció senyorial a la Corona de 1811, i acaba perdent els últims béns que li resten a causa del procés de desamortització que comença el bienni de 1836/37.

B.1 La Comanda o Batllia de Miravet

1) La Senyoria:

La donació del castell i termes de Miravet l'any 1153 comprèn a més d'aquell, els castells, viles i termes de Benissanet, Gandesa, Corbera, Algars, Batea, el Pinell i Rasquera.

Aquesta Comanda té gran relleu a la zona i es veu incrementada amb els termes de Nonasp (a l'Aragó) el 1168; la seva rellevança es posa de manifest quan arriba a regentar fins i tot la de Tortosa almenys des del mateix 1153 fins el 1216, titulant-se el seu titular com preceptor o comanador de "Mirabet i Tortosa", o com de "Mirabet, la Ribera i Tortosa" (34). Diguem també que la Comanda de Miravet es titula habitualment Batllia, potser que justament per la seva importància i en tant que la primera que s'estableix a les nostres comarques.

Malgrat aquella donació, sembla que el comte es reserva alguns drets, béns o rendes. Així a l'abril de 1171 Alfons I fa donació a l'Orde de l'Hospital de Sant Joan de la vila i termes de Rasquera, mentre el castell (amb les seves pertinences) és del Temple des de 1153 (35). També el 6 de desembre de 1178, Alfons I passant per Miravet dóna a l'Arquebisbat de Tarragona una heretat sítia en aquella vila, a la partida de Benialet, i que havia sigut de Ali Albocacer (36).

Un cas peculiar és el de Batea i l'Algars quan el 30 d'octubre de 1181 el rei atorga dues cartes de població: una va dirigida a un grup de pobladors, atorgant els furs d'Aragó; i altra al cavaller Bernat Granell i els seus, en la qual se li fa donació dels castells d'aquells llocs amb el deure de custodiar-los i repoblar els seus termes, però segons els furs de Barcelona (37). A ambdues Cartes ens hi referim això no obstant més endavant, en tractar el problema territorial catalano-aragonès abans esmentat.

D'altra banda, aquella situació en la que el rei exerceix el domini i la jurisdicció en un territori que el Temple considera íntegrament sotmès al seu senyoriu, fa que l'Orde exigeixi d'Alfons I una confirmació dels termes de Miravet amb la inclusió de Batea fins al mateix riu Algars, cosa que es produeix el març de 1182 (38).

Aquella espècie de reserva es produeix en les altres Comandes com veurem, i existeixen (encara que no s'hi fa referència per exemple en el document de donació de Miravet), atès que el 1183 el rei i el Temple formalitzen un conveni determinant i concretant els béns i atribucions que aquell s'havia reservat (39).

Entretant, el mes de novembre de 1181 el mateix Alfons I concedeix als vassalls de la Comanda de Miravet tant cristians com sarraïns i jueus, l'exempció dels drets de lleuda i de peatge a tots els dominis directes del rei ("in omni terra mea, per aquam vel terram") (40).

Finalment el Temple per la seva part, aconsegueix el 1187 que Bernat Granell amb la seva esposa i els seus fills, li cedeixin els seus drets sobre els castells i termes de Batea i Algars (41).

Però no acaben aquí els conflictes pel domini de Batea i Algars, doncs el 1216 se'n suscita un altre amb l'aragonès Artal d'Artusella. Aquest cavaller que hi ostenta uns drets, decideix sotmetre's a l'arbitri del rei conforme els bons furs aragonesos, perquè decideixi qui hi té millor dret, si ell o el Temple. A l'efecte fa dipositaris dels seus drets al bisbe de Tortosa i altres dos cavallers segons document del 20 de desembre de dit any, amb el compromís de lliurar-los definitivament al Temple en cas que el monarca jutgi que corresponen a l'Orde (42).

Diguem, en tot cas, que Batea havia estat poblada ja pels templers, segons Carta de 1205, com veiem més endavant. Pot ser que dits drets, l'extensió exacta dels quals no coneixem, consisteixin en una infeudació feta pel mateix Temple, que senyoreja Batea, definitivament, els anys següents.

El mateix ocorre amb el lloc de la Vall de Batea (al terme de Batea), que el Temple adquireix a Elvira, vídua de Guillem de Cervelló i germana d'Artal d'Artusella, el mes de març de 1247 juntament amb: Bot que s'integra a la Comanda d'Horta; i Nonasp i Almasuls ambdòs al Regne d'Aragó i que ja s'havien incorporat a la Batllia de Miravet el 1168 (almenys el primer) (43).

Aquella Vall de Batea era posseïda per homes de Nonasp fins el 1244 quan és repoblada pel Temple, ara amb veïns de Batea segons sembla (44).

Pel que fa a Nonasp i segurament també Almasuls, diguem que pertanyia a Eximen o Ximeno d'Artusella, pare d'Artal i Elvira, i l'any 1204 en procedir al repartiment de l'herència paterna és assignat al fill Artal, qui després el 1209 ho dona a la seva germana casada aleshores amb Guillem de Cervelló, a canvi d'altres llocs aragonesos. Malgrat tot almenys el 1244 existeix una Comanda templera de Nonasp (45).

En definitiva si Nonasp és lliurat a la Batllia de Miravet el 1168, si el 1244 hi existeix una Comanda constituïda, i encara el mateix any l'Orde concedeix Carta de població a la Vall de Batea (limitant amb el terme de Batea), sembla obvi per totes aquestes actuacions del Temple anteriors a l'any 1247, que es tractava també d'una infeudació (almenys de Nonasp i la Vall de Batea), aleshores a favor d'Elvira d'Artusella (encara que la nostra documentació no ho expressa). I finalment aquella feia la donació al Temple dels seus drets sobre dits llocs a canvi però, de l'usdefruit vitalici sobre les rendes de Gandesa.

Encara el 1349 Nonasp apareix adscrit a la Batllia de Miravet, mentre que no figura en la relació de llocs i viles de la Comanda que ens facilita el document de concessió dels Costums de Miravet de 1319. Com també

hem de dir que en aquella relació de 1319 figura Mudèfer quan és un lloc que a la darrereria del s. XIII pertany a la Comanda d'Horta (46).

Això no obstant, la Comanda o Preceptoria de Nonasp el 1244 es déu trobar inclosa dins la Batllia de Miravet, atès que és freqüent al llarg d'aquest s. XIII que existeixin altres Preceptories o Comandes de tants altres llocs i castells de la Batllia, però depenent del titular de la mateixa. És tracta de Comandes a manera de delegacions o lloctinences, en expressió de l'època, el superior de les quals és el titular de la Batllia; fins i tot trobem sovint un preceptor de Miravet intervenint amb aquell (47).

D'altra banda, el fet que Nonasp no aparegui en la relació de 1319 creiem que es deu a que el capitulat de Costums es concedeix als llocs i viles de la Batllia que es troben dins el Principat de Catalunya, diferenciant-los així d'aquells els quals territorialment s'integren al Regne d'Aragó, com Nonasp i Almasuls. Aquests darrers llocs es regirien pels furs d'Aragó, mentre la resta de termes estan subjectes al dret català, com ho palesa el fet que els Costums de 1319, inspirats fonamentalment en els de Lleida, tinguin ja com a dret supletori les Constitucions de Catalunya i els Usatges de Barcelona, així com el dret comú en últim lloc. Aquesta és, però, una qüestió que tractem amb detall més endavant.

En tot cas, Nonasp (suposem que també Almasuls), i curiosament el lloc de Pinyeres (que sempre havia estat de la Batllia de Miravet), passen a dependre, entre els anys 1433 i 1444 (es desconeix la data exacta), del Convent hospitaler de Casp (Regne d'Aragó) (48).

De manera semblant al que hem referit sobre Nonasp, també es constitueix la Comanda o Preceptoria d'Algars, figurant com a tal el 1227 i el 1244 (49).

En qualsevol cas fets com ara l'actuació repobladora d'Alfons I de 1181 respecte de Batea i Algars, quan ja pertanyen al Temple, hom opina que obeïrien més pròpiament a un cert oblit per part de l'Orde, ocupat aleshores bàsicament en establir la seva organització militar a la zona, més que no en el seu repoblament, o tal vegada a la confusió existent pel que fa a la delimitació entre Aragó i el Principat que no queda definida en el document de donació general de 1153 (50). De totes maneres no és fins el 1185 que ve a projectar-se el repoblament dels dominis templers a la zona de l'Ebre i s'estipula una concordia amb el bisbe de Tortosa per la que i entre altres coses, s'estableix que si l'Orde construeix una església parroquial a Miravet el prelat tindrà la quarta part dels delmes i certs drets espirituals, restant les altres parts a favor del Temple; i ja per cada nou poblament que es faci al seu terme amb església, el bisbe es reserva les primícies (51).

Després d'aquella concordia s'atorguen diferents cartes de poblament a tants altres llocs dins la Comanda o Batllia: el 1192 a Gandesa, confirmada i breument ampliada el 1194; el 1198 al Pinell, però en no progressar aquest primer intent s'atorga una nova carta el 1207; el 1205 a Batea; el 1244 per poblar la Vall de Batea; el 1248 al lloc de Gandesola; el 1280 a Mudèfer i Pinyeres; el 1281 a l'Algars; el 1294, per a poblar el lloc de la Devesa del castell de Miravet, sítia al terme de Vilabona, l'actual Poble de Massaluca; i en el cas de Rasquera (amb el lloc d'On no localitzat), que havia estat donada a l'Orde de l'Hospital el 1171, rep Carta de població del Temple el 1206 (52).

Ja al llarg dels segles XIII i XIV es fan nombrosos establiments emfitèutics individuals, al marge d'aquells actes col·lectius (53).

Finalment traspassats els dominis templers a l'Orde de l'Hospital el 5 de desembre de 1317, el castellà hospitaler d'Amposta fra Martí Pérez d'Orós pren possessió almenys del lloc de Miravet (54), i suposem que fa el mateix amb els llocs restants de la Batllia.

Poc després el 1319 el mateix Orde de l'Hospital concedeix un codi de Costums a la Batllia, i el document ens ofereix una relació qüasi completa de les poblacions que integren la Batllia de Miravet en aquell moment, almenys en la que podem considerar part catalana del seu territori. Els seus llocs són: Miravet, Benissanet, Ginestar, Rasquera, Pinell (de Brai), Salvaterra, Corbera, Gandesa, Mudèfer, Batea, Vilabona (Poble de Massaluca), Algars i Pinyeres (55). Veiem com ja apareix Ginestar, però han desaparegut Gandesola i On. Hauriem d'afegir segons hem vist, Nonasp i Almasuls.

La Batllia segueix sotmesa a l'Orde de l'Hospital dins el Priorat de la Castellania d'Amposta, fins la seva extinció el s. XIX. Però per un Decret dit "de desmembración de las rentas de la dignidad del gran castellan" de l'any 1781, la Batllia es divideix en altres noves Comandes, que són les següents: la de Miravet amb aquesta vila i les de Ginestar i Rasquera; la de Corbera amb el Pinell; la de Benissanet; la de Gandesa amb la Poble de Massaluca; i la de Batea amb l'Algars. Aquestes Comandes s'assignen a tants altres cavallers hospitalers; però cap als voltants del 1820 totes elles es troben vacants, limitant-se l'Orde a percebre determinades rendes dels béns que li resten (56).

2) La població:

Per mitjà dels fogatges i censos realitzats a partir del s. XIV veiem quines són les poblacions que integren la Batllia i el número de terratinents i focs o habitants de cadascuna, i talment la seva desaparició:

	1348/49	1359	1378/81	1497	1553	1719 (57)
	Terrats.	Focs	Focs	Focs	Focs	Habitants
Batea	304		94 214		132	138 504
Pinyeres	37		33 29		7	8 65
Algars	21		13 22		-	- -
Miravet	129		34 112		89	86 227
Benissanet	99	31(amb Miravet)			47	80 344
Ginestar	34	10	28		41	76 210
Rasquera	57	20	32		14	15 150
Pinell	147	35	61		60	83 219
Corbera	227	80	113		79	80 323
Gandesa	301	152	207		159	163 693
Mudèfer/Almudèfer	26	8	16		2	1 -
Salvaterra	11	-	4		-	- -
Pobla de Vilabona (Pobla de Massaluca)	58	16(amb Gandesa)			12	38 161
Gandesola i On			No hi figuren			

Diguem també pel que fa a Miravet i Benissanet que la seva població és pràcticament tota ella sarraïna fins a la darrerria del s. XV (amb 87 i 47 focs sarraïns -equivalent al 98 i al 100 per 100 del total respectivament-) (58). A partir d'aquell moment apareixen o augmenten els pobladors cristians (en la majoria dels casos conversos), i els sarraïns nadius s'aniran convertint al cristianisme, segurament que un tant forçats. Cap el 1509 qüasi tots són cristians i el propi castellà d'Amposta el 1525 concedeix als conversos beneficis tributaris (els mateixos que gaudien els moriscos d'Ascó), com una gratificació per haver-se convertit (59).

Malgrat ser una població majoritàriament sarraïna (fet que no es dona en els altres llocs i viles de la Batllia a excepció de Benissanet), Miravet serà cap de la Batllia i el seu castell centre administratiu del districte fins el s. XIV, quan en perdre la seva importància estratègic-militar, Gandesa es converteix en el seu centre civil i administratiu (60).

En tot cas, si bé a la darrerria del s. XVI tots els sarraïns de la Ribera s'han convertit, segueixen formant comunitats o col·lectius diferenciats, i ja amb la denominació de "moriscos". Fins que el 17 d'abril de 1610 Felip II (III de Castella), ordena l'expulsió dels moriscos catalans després de la dels valencians i aragonesos (61).

A causa d'això poblacions com les tan referides de Benissanet i Miravet, amb una població pràcticament i exclusivament d'origen sarraí, resten despoblades amb els greus perjudicis econòmics que tal situació comporta. Qüasi de manera immediata s'inicia per part de l'Orde de l'Hospital un nou procés repoblador d'aquelles viles, amb l'arribada de

nous pobladors provinents d'altres indrets, i amb l'atorgament de noves Cartes de població.

A cada vila s'estableixen cinquanta noves famílies, de procedència molt diversa, de comarques veïnes i de més llunyanes de l'Aragó, València, i fins i tot de França (62).

A més, les noves Cartes deroguen a cada lloc els antics "Costums de Miravet" atorgats el 1319, i concedeixen un nou text jurídic definit com consuetudinari, que no obstant serà en bona part la transcripció d'aquell primer text (ho veurem més endavant).

Finalment, fent referència als Capbreus tinguts a la Batllia els anys 1664 i 1765, observem que les viles i llocs que la integren en aquells moments són: Miravet, Rasquera, Ginestar, Pinell, Corbera, Pobla de Massaluca, Batea i Gandesa, amb els termes despoblats de Salvaterra i Algars (63).

B.2 La Comanda d'Horta

1) La Senyoria:

La Comanda d'Horta (u "Orta") la integren Horta de Sant Joan, Bot, Caseres, Arnes, Prat de Comte, els llocs de Bene i Ferrès (desapareguts), i Mudèfer fins la darrerria del s. XIII.

Hem referit més amunt que els aragonesos senyoregen Horta entre els anys 1132 i 1133, segurament per poc temps. Anys després el 1153 el seu terme figura com un dels límits del del castell de Miravet (64). Però sembla que no és reconquerit fins uns deu anys després, entre 1162 i 1163, en la campanya d'Alfons I per les riberes dels rius Algars i Matarranya (65).

És justament el mateix Alfons I qui atorga el 1165 la primera Carta de població a Horta, amb el lloc no localitzat de Bene, la primera també de les que es concedeixen a la Terra Alta (66). Assenyalem en tot cas que el document situa Horta al Regne d'Aragó, i li atorga els furs de Saragossa.

L'any següent, el 1166, es constata que Ramon de Montcada posseeix el castell d'Horta; però el 2 de juliol de 1177 el rei fa donació de la vila i termes d'Horta a l'Orde del Temple (67). En tot cas, i malgrat la seva immediata amb la Batllia de Miravet, es constitueix en Comanda, tenint comanador ja el 1197 (68).

I consolidant aquella donació reial, el novembre del 1182 el mateix Ramon de Montcada cedeix també els seus drets sobre el castell d'Horta i Prat de Comte (69) al Temple; tanmateix quelcom havia de passar perquè el 13 de juny de 1202 es signà una concòrdia entre el Montcada i l'Orde

per la que aquell percep 1500 morabatins i renuncia definitivament als seus drets (70).

Tanmateix, el primer poblament d'Alfons I no té èxit o el seu resultat resulta insuficient, i són els cavallers templers qui ho intenten de nou i d'una manera definitiva. El nou poblament es preveu a la concordia signada entre l'Orde del Temple i el bisbe de Tortosa el 1185, i pel mateix el Bisbat cedeix al Temple els seus delmes sobre el castell d'Horta perquè l'Orde pugui repoblar els seus termes; el Temple rep l'església d'Horta sense cap cens, i a canvi el bisbe es reserva la primícia sobre els fruits i el bestiar, així com les esglésies ja existents (71).

Aquesta referència a les esglésies ja existents, en un territori que fins el 1163 havia estat dels sarraïns (salvat el parèntesi de domini aragonès, vers el 1133), fa pensar que abans de 1185 ja s'ha fet algun altre poblament a la Comanda, a partir del reial de 1165 o d'un altre posterior, però sembla evident que abans d'aquell any existeix una població establerta.

Finalment, el 1192 el Temple atorga nova Carta de població a Horta i Bene (72); pel que fa als llocs restants de la Comanda: Bot era adquirit per l'Orde el març de 1247; Prat de Comte hauria estat poblat l'any 1210; i Mudèfer rep del comanador de Miravet Carta de població el 1280 (moment en el que suposem que el lloc ja ha passat a la Batllia de Miravet a causa d'alguna reordenació territorial entre tots dos districtes templers) (73).

Sobre Caseres (o "Caseles"), els seus castell i termes foren infeudats pel Temple en data que ignorem (però anterior a l'extinció de l'Orde el 1308), a favor de Pere de Sentmenat que hi roman almenys fins el 1323 (74). Quant a Arnes i Ferres no tenim altres dades.

Un fet destacable és la concessió pel Temple del codi de Costums d'Horta l'any 1296, a petició i proposta dels jurats i prohoms dels llocs de la Comanda (75).

La Comanda d'Horta segueix les mateixes vicissituds que les altres de Miravet i Ascó pel que fa a la desaparició del Temple i el traspàs dels seus dominis a l'Orde de l'Hospital. Els anys d'administració règia, concretament el 1316 hi trobem a Guillem de Torms veí de Morella, com a administrador especial de la seva Batllia (76).

D'altra banda, com hem indicat més amunt, Horta és objecte d'un litigi territorial entre el Principat i el Regne d'Aragó, que no es resol fins ben entrat el s. XIV; aquell conflicte adquireix especial virulència com veurem a aquella Comanda, on els seus pobladors s'arriben a rebel·lar militarment contra el castellà d'Amposta i es declaren aragonesos.

2) La població:

Acudint també als fogatges realitzats a partir del s. XIV veiem com evoluciona la població de la Comanda d'Horta:

	1348/49	1359	1378/81	1497	1553	1719 (77)	
	Terratinents	Focs	Focs	Focs	Focs	Habitants	
Horta		340	81	43	104	130	460
Bene		-	-	-	-	-	-
Bot		125	33	73	70	56	259
Arnes		104	65	70	66	96	417
Caseres		41	8	26	17	35	88
Prat de Comte		50	23	-	3	5	85
Ferres		10	2	-	-	-	-

Veiem com el lloc de Bene que apareixia a la Carta de població de 1165 no existeix; Ferres desapareix abans del fogatge de 1378/81 (78); i no incloem Mudèfer perquè el 1348 pertany a la Batllia de Miravet. Pot afirmar-se, d'altra banda, que la Comanda fou poblada amb cristians, i no tenim constància de l'existència de població sarraïna.

B.3 Les Comandes d'Ascó i Vilalba

1) La Senyoria:

Inicialment els termes del castell d'Ascó amb el de Riba-roja s'exceptuen de la donació de Miravet feta a favor del Temple, el 1153. En aquell moment però, i en compliment dels pactes signats el 1143 (79), l'Orde rep una de les millors heretats dels termes compresos entre Mequinensa i Miravet, i destquen les que se li donen a Flix, Ascó, Garcia, Móra i Tivissa (80).

Els castells d'Ascó i Riba-roja constitueixen sens dubte punts fonamentals en la defensa de la zona, junt amb altres com Flix i Móra. Recordem que segons algun autor Ascó va ser reconquerit abans que Tortosa, amb l'objectiu d'aïllar els sarraïns d'aquella ciutat respecte dels establerts riu amunt (Lleida) (81).

Reconquerit Ascó i els seus termes, el 5 d'agost de 1151 Ramon Berenguer IV es reserva les esglésies dels termes d'Ascó per a poder construir i mantenir la capella comtal a la Seu de Tortosa (82). Poc després, el juny de 1152 dona a Guillem de Sadaó unes cases i propietats a Ascó que havien estat d'uns sarraïns (83).

Lleida i la meitat de la questia (tribut reial) que pagaven els jueus i sarraïns de Tortosa. Encara el 13 de juny de 1169 en demanar un nou préstec al Temple, aleshores de 5000 morabatins, empenyora en garantia els castells d'Ascó, Riba-roja i Seròs. D'altra banda i pel que fa a aquest darrer document de préstec i empenyorament són destacables els fets següents: el rei afirma que procedeix al mateix amb el consell dels cavallers i bisbes "et aliorum baronum" membres de la seva Cúria "catalanorum et aragonentium" (és un dels primers documents que es refereix als catalans); es fa esment als seus vassalls en aquells llocs cristians, sarraïns i també jueus; i el propi monarca al·ludeix a cadascúin els castell que empenyora com de la seva "Baronia"(84).

L'any 1174 el mateix Alfons I dona a la seva esposa en concepte d'esponsalici les ciutats de Tarragona i Tortosa, i les viles de Siurana, Ascó, Arbós i Montblanc entre altres (85).

El 1175, es demana un altre préstec al Temple de 500 morabatins, i es penyoren els castells de Riba-roja i Castelló (86).

El mateix 1175, el mes de gener, el rei dona al cavaller Espanyol de Prades la torre d'Alboçalaz en terme d'Ascó, amb uns horts annexos i uns sarraïns que els treballen (aquesta donació constitueix l'embrió originari de l'actual vila de la Torre de l'Espanyol) (87).

Ja el 25 de març de 1182, Alfons I i la seva esposa la reina Sança, fan donació al Temple a canvi de 5.000 morabatins de la ciutat de Tortosa i els castells, viles i termes d'Ascó i Riba-roja; en aquests dos darrers casos es fa en els termes següents (88):

- Ascó: Es donen de manera general el castell i termes amb tots llurs habitants, així com tots aquells drets i rendes que hi posseeixen; el rei renuncia a no imposar-hi cap questia, ni a exigir host ni cavalcada, però es reserva els drets de lleuda i altres drets que s'obtenen pel transport de mercaderies i la meitat de totes les rendes que s'obtinguin, així com les derivades de la pesca i la caça quan ell o la reina es trobin al lloc; i per últim es disposa que el monarca i l'Orde compartiran en parts iguals els guanys i les pèrdues causats per les sínies, els horts, els molins i els forns.

- Riba-roja: En aquest cas la donació és plena en franc i lliure alou, del castell i termes del lloc amb tots els seus habitants, i el rei solament reté uns drets eclesiàstics que hi ostenta.

Malgrat aquella donació parcial d'Ascó l'any 1191 trobem constituïda la Comanda d'Ascó, amb el seu comanador fra Folc (89).

Tot i així tenim un seguit de notícies que venen a contradir els actes reials anteriors sobre Ascó, per quant el monarca en disposa més enllà de les

reserves que havia efectuat. Per exemple: el desembre de 1183 el mateix Alfons I concedeix a Ponç de Lillet la facultat de construir fortalesa a Ascó, tenint-la pel rei (90); i molt després el 30 de setembre de 1200, Pere "el Catòlic" en confirmar l'esponsalici de la seva mare la reina Sança, li dóna també el castell, vila i termes d'Ascó, quan en tot cas hauria de cedir-li els drets que ell s'havia reservat el 1182 (91).

Finalment, el mes de gener de 1204 Pere I concedeix als templers de Montsó la vila de Seròs, però amb el pacte següent: el rei cedirà Ascó al Temple quant el recuperi després la mort de la seva mare, i l'Orde en aquell moment li retornarà Seròs (92).

Mentre tant el Temple, el 7 d'abril de 1182, estableix una concòrdia amb el Bisbat de Tortosa per la que a canvi de la franquícia en terres de Tortosa, el prelat rep l'església d'Ascó amb el seu delme (93). I ja el 27 de maig de 1185, amb una altra concòrdia s'estipula que en cas de fundar poblacions als termes d'Ascó i Ribarroja amb esglésies parroquials, el Temple se reserva una tercera part dels seus delmes, i les altres dues parts es cedeixen al bisbe i al Capítol de Tortosa (94).

En qualsevol cas, resolta segons sembla la conflictiva situació anterior i morta la reina Sança, Pere I el 23 d'octubre de 1210 confirma a favor del Temple la possessió definitiva del castell, vila, termes i pertinences d'Ascó, amb els seus habitants i en franc alou. Com a contrapartida, l'Orde renuncia a la seva cinquena part dels castells de Fabib, Serrela i Ademuz (95). Al mateix temps el rei signa l'escriptura que relaciona els béns que pertanyen a la Comanda, document que disortadament no ha estat localitzat (96).

Això no obstant, el rei s'hauria reservat alguna renda sobre el castell i la vila d'Ascó, doncs el 3 de febrer de 1213 en cedeix una a Ramon de Montcada de 200 morabatins anuals (97). Aquesta renda després serà venuda al Temple pel propi Montcada, l'any 1216 (98); tot i així la família Montcada segueix tenint propietats a Ascó (99).

El 1244, els cònjuges Ferrer de Montornés i la seva esposa Edelvira venen al comanador d'Ascó dues heretats síties al terme d'Ascó (al lloc d'Aixalella), que eren béns dotals de la muller; el document assenyala que una de les finques havia estat del rei (100).

D'altra banda, el 1274 trobem que l'Orde de l'Hospital té diferents propietats i censals a Ascó, i en tots ells hi estableix a Bernat Queixalós, veí de la mateixa vila (el 4 de setembre), a excepció de la vall de la Fatarella de la que l'Hospital també és titular (101).

En qualsevol cas, és a partir de 1210 que podem parlar del domini ple i efectiu del Temple sobre Ascó i els seus termes; però a més d'altres

actes possessoris com els que hem referit més amunt, el Temple ja havia iniciat abans d'aquell any 1210 la tasca pobladora dels termes d'Ascó.

Així, el 1209 concedia Carta de població a Camposines; el 1224 a Vilalba, i el 1237 a Gorrapte. A més, per bé que desconeixem si es produeix un acte fundacional similar, també tenim referències d'un lloc conegut com "Exalella" o Aixalella entre 1210 i 1315 (102).

Un cas peculiar és Berrús, lloc de la mateixa Comanda d'Ascó i adscrit en un breu període a la de Riba-roja com veurem, i finalment a la de Vilalba a partir del s. XV. Aquell lloc apareix documentat al llarg del s. XIII:

- El 1205 en ocasió de la venda d'una herència atorgada per Arnau Déu i la seva esposa a favor de Bernat de Tudela i la seva muller.
- El 18 de setembre de 1215 Arnau de Pere Ramon i la seva esposa Loreta venen a Bernat de Tudela i la seva muller (potser els mateixos que apareixen en aquell document de 1205) llurs heretats en terme de Berrús ("Boruç"), indicant que llurs límits són els termes de Mequinensa (per l'actual Faió), Riba-roja, Batea (pel terme de Massaluca), i Nonasp. D'acord amb aquella descripció més aviat sembla que s'està venent tot el terme del lloc de Berrús; així mateix cal dir que no es fa esment exprès als drets del Temple, però els venedors garanteixen la plena i lliure possessió afegint "excepta potestate terre" sens dubte que en al.lusió als drets del Temple; i per últim, relacionat d'alguna manera amb l'anterior, els venedors declaren que per a major seguretat "donamus vobis et vestris firmanciam salvetatis per bonam consuetudinem" de Ramon Mox qui "manet in turibus".

En definitiva, segons aquell document de 1215 el terme de Berrús no està poblat i hi existeix una "torre" cedida a manera de castlània a un altre particular, mentre que els venedors estan establerts al terme per a la seva explotació. El castlà tindrà assignada la torre i el terme de Berrús per concessió del Temple (que ostenta el domini i la jurisdicció), amb funcions almenys dominicals com es desprèn del fet que ell mateix autoritza la venda.

En un altre acte similar de 1229 s'esmenten expressament els drets dels cavallers templers; i coneixem que a la darrerria d'aquell s. XIII, almenys abans de 1290, el Temple tenia infeudat tot el lloc a favor de Pasqual Terroç, però ho recupera plenament segons document de 15 de setembre de 1290 de mans del fill d'aquell, Bernat Terroç i la seva esposa Guillemma. Aquest mateix document ens dona encara una altra notícia: el lloc de Berrús s'anomena aleshores Castellblanc ("qui nunc vocatur Castelblanch" o "Berruz alias vocato Castellblanch"). Diguem que en aquest acte intervenen en nom del Temple i entre altres cavallers, fra Arnau de Timor castellà de Montsò com a lloctinent del mestre de l'Orde, i fra Pere de Guardiola com a comanador de Riba-roja (103).

Pocs anys després el 26 de maig de 1294, i amb 21 dies de diferència respecte de la concessió de la Carta de població al terme limítrof de la Devesa de Massaluga de la Batllia de Miravet (del 5 de maig), es concedeix una altra Carta per a l'establiment al mateix lloc de Castellblanc de 4 individus citats nominalment i els seus, al·ludint a l'antiga possessió de Bernat Terroç. Diguem que ambdues Cartes coincidents en el temps s'expressen en termes molt similars com veurem. Afegim, per últim que en la de Berrús o ja Castellblanc, intervenen el mestre del Temple, fra Berenguer de Cardona, i els comanadors de Miravet, Horta, Ascó, Tortosa i Riba-roja, així com el castellà de Montsó (104).

Malgrat tot, Berrús recupera la seva antiga denominació i la de Castellblanc no apareix en cap altra ocasió; això no obstant el lloc segueix habitat el s. XIV.

Pel que fa a la Fatarella sembla que fou poblada segons Carta concedida pel comanador d'Ascó el 1228, i a la darrera del s. XIII segueix sota domini templer (105). És en un document de 1317 sobre pagament de determinades despeses del viatge a Tortosa de l'infanta Violant, que Vilalba i la Fatarella figuren formant part de la Comanda d'Ascó; però, vers el 1350 trobem que és el castellà d'Amposta, titular de la Comanda de Miravet, qui exerceix directament la senyoria sobre dites viles i no el comanador d'Ascó (106).

D'altra banda, el 1290 com hem citat existeix constituïda la Comanda de Riba-roja, i es déu mantenir segurament fins a l'extinció del Temple el 1308 (107); els termes que la integren són els de Riba-roja i Berrús, però no coneixem el motiu de la seva segregació de la d'Ascó (108).

Arran la desaparició dels cavallers templers, la Comanda d'Ascó passa a l'Orde de l'Hospital dins la Castellania d'Amposta, i Riba-roja torna a formar part d'aquella Comanda; concretament el 6 de desembre de 1317 el castellà d'Amposta, fra Martí Pérez d'Orós, trobant-se al castell d'Ascó prén possessió formal de la Comanda inclosa Riba-roja (109).

A la darrera del s. XV, concretament el 1476, apareix un comanador de Vilalba, fra Alfons de Linyan (110). En aquest moment s'ha creat la nova Comanda de Vilalba, i els termes que la integren procedents de la d'Ascó són: Vilalba, Riba-roja, Fatarella i el lloc de Berrús, incorporant-s'hi a mitjans s. XVI la localitat aragonesa de Torrente de Cinca (111). La nova Comanda subsisteix fins l'extinció dels Senyorijs el s. XIX.

2) La població:

Examinant també els diferents fogatges amb que comptem, l'evolució de la població de la Comanda d'Ascó és com segueix:

	1348/49	1359	1378/81	1497	1553	1719	1787(112)
	Terratinents	Focs	Focs	Focs	Focs	Habitants	
Ascó		133	45	75	163	158	530 -
Vilalba		191	82	116	85	117	279 -
Fatarella		154	66	83	109	107	289 -
Riba-roja		37	17	24	31	59	168-
Vinebre		49	18	26	38	43	256 399
Torre de l'Espanyol		26	8	11	21	35	253 375
Camposines		55	14	16	1	1	8 -
Berrús		18	4	-	2	2	23 -
Gorrapte				No figura			

El poblament de Gorrapte no té èxit, malgrat haver-se atorgat Carta de població el 1237; és probable que desaparegués durant les lluites que enfrenten els Templers amb els Entences a la darrerria del s. XIII. Avui l'antic terme d'aquell lloc es troba incorporat al de Vinebre (113).

D'altra banda les viles d'Ascó, Riba-roja i Vinebre tenen població sarraïna, com en els casos vistos de Miravet o Benissanet. Concretament segons el fogatge de 1497 a Riba-roja els seus 31 focs són de sarraïns; a Ascó 135 dels 163 focs, també són de "moros"; i en el cas de Vinebre ho són 21. A les altres viles membres de la Comanda, la població és íntegrament cristiana.

Particularment pel que fa a Ascó i Vinebre els sarraïns, i després llurs descendents moriscos, mantenen els privilegis que els atorgà Ramon Berenguer IV vers el 1159, amb llur pròpia organització comunitària i que successivament els són reconeguts per la Senyoria (114). En tot cas, hom opina que almenys a Ascó vers el 1510 la població sarraïna s'ha cristianitza en la seva totalitat (115).

Hem constatat, almenys en el cas d'Ascó que al llarg del s. XVI existeixen a cada vila amb població mixta dues Universitats: la dels cristians nous (convertos) o de "dins", i la de "fora" dels cristians vells. J a la via la d'Ascó ambdues Universitats s'unifiquen (o millor dit la dels cristians nous econòmicament més poderosa, absorbeix la dels vells), vers l'any 1595 (116).

Malgrat tot d'Ascó, arran l'ordre reial de 1610, són expulsats 784 moriscos, i resta practicament despoblada. En canvi, pels bons informes que es donen, no s'expulsen els de Vinebre i Riba-roja, perquè estan perfectament integrats amb els cristians vells (117). Arran el seu despoblament l'Orde de l'Hospital atorga una Carta de població a Ascó l'any 1615, amb un contigut normatiu divers, com referim més endavant (118).

Diguem, això no obstant, que aquell intent repoblador no té l'èxit desitjat, a causa fonamentalment dels deutes pendents de satisfer deixats pels expulsats; són els nous pobladors amb els antics que hi resten els que han de fer front a aquells deutes. La situació existent obliga finalment a concertar una concòrdia entre el comanador d'Ascó i els pobladors de la vila d'una banda, i els creditors de la Universitat i dels antics habitants d'altra; ja els pactes se sotmeten a l'aprovació de la Reial Audiència, que els sanciona el 22 de juny de 1619 (119).

C) La Baronia d'Entença

1) La Senyoria:

Els antics dominis de la Baronia d'Entença a la Catalunya Nova, s'estenen per les comarques actuals de la Ribera d'Ebre, Priorat i Baix Camp: els castells, viles i termes de Móra (d'Ebre), Garcia, Tivissa, Pradip, Marçà i Falset (120). Integrament a la Ribera es troba Móra d'Ebre, amb el seu lloc dels Masos (avui Móra la Nova), i a la que la documentació del segle XVI ja s'hi refereix com a "Mora Iberis" (121).

Pel que fa a Garcia diguem que inicialment comprén també els termes del Masroig, Pinyeres i el Molà (l'antic Mas de'n Bas), tots tres al Priorat (122). Quant a Tivissa aquesta vila integra també els termes dels llocs següents: Darmós, la Serra -avui d'Almós-, Tartaco, la Vall del Molí, Banyoles, Castelló i Llaberia, tots ells avui a la Ribera d'Ebre; i Coll de Balaguer al límit amb la Ribera d'Ebre, i Vandellòs amb l'Hospitalet de l'Infant i altres agregats al Baix Camp (123).

Això no obstant hem de dir que aquella denominació de Baronia d'Entença no s'usa sinò, justament, després de que el darrer senyor d'Entença, Guillem, en careixer de descendència, en fa donació (bé que amb una compensació econòmica) al rei Jaume II l'any 1313 (124).

Els termes de Móra i Tivissa amb Banyoles ja apareixen com a límits del castell de Miravet, el 1153; també en aquella ocasió el Temple rep una de les millors finques dels termes de Garcia, Móra i Tivissa (125).

Hem de situar-nos però l'any 1174 quan, el 19 de febrer, trobem a Guillem de Castellvell fent donació amb la seva muller d'un hort a Tivissa a favor de Ponç de Morra i la seva esposa (126). Alguns drets hi ostenta en aquell moment, i uns mesos després, el desembre del mateix 1174, Alfons I fa donació formal al propi Guillem dels castells de Tivissa, Móra, Garcia i Marçà, i li confirma uns drets que aquell té sobre el castell de Siurana; per la seva part Castellvell reconeix al rei com a senyor i paga 5000 meravedís (127).

El 22 de desembre de 1189, Albert de Castellvell (fill de l'anterior) obté del monestir de Santes Creus un préstec de 400 sous, i com a penyora ofereix el dret de pasturatge al terme de Tivissa (128).

El 16 de desembre de 1191, el mateix Albert de Castellvell lliura una finca al lloc de Banyoles (terme de Tivissa), a sis sarraïns, perquè hi plantin vinya (129). I el 20 de desembre de 1191 dona el lloc de Vandellòs a Ramon de Riudoms perquè el pobli (130).

El mes d'agost de 1197 el mateix Castellvell i la seva germana Alamanda de Sobirats (filla gran de Guillem de Castellvell, casada amb Ramon de Sant Martí i Sobirats), donen al monestir de Santes Creus, entre altres, un cens anual de 50 sous sobre un forn de Tivissa (131). I els mateixos dos germans amb l'altra germana Guillema de Montcada fan donació el 28 d'aquell mes i any a l'arquebisbe de Tarragona de la meitat de les rendes de Falset (132).

Per diferent documentació que comprèn el període de 1205 fins al 1240, observem que és Alamanda de Sobirats la senyora dels castells i viles de Móra, Tivissa, Falset i Marçà (133).

Durant aquell període, exactament el 1218 Alamanda de Sobirats penyora el castell de Móra a favor del Temple (134), i el mateix any ingressa en l'Orde templar (135); encara el 1225 reconeix adeutar al Temple la suma de 500 sous (136). Entre els anys 1227 i 1228 concedeix drets d'herbatge i pasturatge en terme de Tivissa als monestirs de Santes Creus i Vallbona (137). Altre acte de caràcter familiar és la donació en féu i amb el deure de fidelitat, el 6 de juny de 1226, a la seva filla Blanca (casada amb un Portella o Çaportella), dels castells de Falset i Marçà. Segueixen diferents notícies contradictòries: l'1 d'abril de 1240 Alamanda ven a aquella filla els mateixos castells que abans li havia donat, i pel preu de 800 meravedís (per a poder pagar un deute que tenia) i es reserva l'usdefruit fins la seva mort; el 3 de febrer de 1241 Ferrer de Sant Martí, fill d'Alamanda, dona en dot a la seva filla, Alamanda (neta de la primera) i al seu marit, Guillem d'Entença, els seus drets sobre els castells de Móra, Falset, Tivissa, Marçà i Prasdip; el 16 de juny de 1244, la primera Alamanda de Sobirats fa donació dels castells de Móra, Falset, Tivissa i Marçà a la seva néta del mateix nom, indicant que si aquesta última moria sense descendència, aquells castells havien de passar al seu fill Ferrer de Sant Martí (138).

En qualsevol cas és Ferrer de Sant Martí qui succeeix a la seva mare en la que serà Baronia d'Entença, i recupera per a ell el ple domini de Falset, Móra i Marçà (139). Això no obstant, per compensar la seva germana Blanca de Portella i al fill d'aquesta Bernat en satisfacció de drets legítims i altres que puguin ostentar sobre el patrimoni familiar, Sant Martí els fa donació del castell i termes de Garcia (140).

I ja per mitjà del matrimoni de Guillem d'Entença amb Alamanda de Sant Martí (besneta de Guillem de Castellvell) l'any 1241, la família Entença entra en possessió dels termes i viles de Móra i Tivissa i altres dominis dels Castellvell. I ja Alamanda de Sant Martí en testament del 3 de maig de 1255, nomena hereu seu universal al seu fill Berenguer d'Entença (141).

És aquell Berenguer d'Entença qui, el 13 de març de 1267 amb l'autorització del rei, vén al Temple una finca a la partida de l'Illa d'Algecira, en terme de Tivissa (142).

Pel que fa a Garcia, que forma part inicialment dels dominis de la família Castellvell com hem indicat, almenys el 1241 pertany a Blanca de Portella, filla d'Alamanda de Sobirats (143). Però el seu fill Bernat de Portella ho vén en data que desconeixem exactament per 4.300 morabatins a Pere de Berga; i aquest també ho fa el 1272 (amb Mas-roig i els llocs de Mas de Bas i Pinyeres) a Martí de Vallebrer (144).

Per raons que desconeixem el 1285 hi ostenta el domini el cavaller Arnau d'Artesa (o Artesia), ciutadà de Lleida (145). I el 19 de novembre de 1291, dit senyor fa testament i declara hereu seu universal al seu fill Galcerà d'Artesa (146). El 8 de novembre de 1303 aquell Galcerà d'Artesa també fa testament i nomena hereu al seu fill aleshores neixedor, però sempre i quan sigui varó; pel cas que fos dona, solament li deixava 1000 morabatins alfonsins d'or per drets de legitima. En aquest darrer cas, o si resultès que sent varó el seu fill neixia mort o moria abans de complir els 25 anys sense descendència, aleshores designava substituït i hereu seu universal al seu germà Berenguer d'Artesa (147).

Finalment, el fill neixedor resulta ser dona i rep el nom de Blanca. Sense saber que ocorre, els marmessors testamentaris de Galcerà d'Artesa, el mes de desembre del mateix 1308 estan en tractes amb Guillem d'Entença per a vendre-li Garcia i els seus termes. L'hereu Berenguer d'Artesa requereix a l'Entença perquè no ho compri, i s'inicia un plet successori que no acaba fins el 14 de maig de 1344, quan es dicta una sentència arbitral reconeixent els drets d'aquell Artesa amb les conseqüències que veurem més endavant (148).

Entre tant, els marmessors testamentaris de Galcerà d'Artesa venen a Guillem d'Entença, el 5 de juliol de 1309, el castell i vila de Garcia, Mas-roig i el lloc de Pinyeres (149). Així Garcia retorna, almenys en principi, al nucli principal de l'antiga Baronia de Castellvell.

Pel que fa al terme de Tivissa, Berenguer d'Entença, el mes de febrer de 1275 atorga carta de poblament al Coll de Balaguer; i almenys el 1309 aquest lloc es troba encara poblat (150). D'altra banda, el 1399 constatem que el lloc de Castelló del que no es tenen gaires notícies, es troba poblat i compta amb la seva pròpia Universitat (151).

El 10 de febrer de 1294, Guillem d'Entença dona el lloc de Banyoles a Pere Carbó, ciutadà de Tortosa (152); aquesta donació és confirmada el 4 de desembre de 1297, i ampliada amb l'Algira dels Xueps el 5 de juliol de 1306 (153).

A Pere Carbó el succeeix el seu fill Berenguer Carbó. Tanmateix, com sigui que aquella donació de Guillem d'Entença s'havia fet sense la prèvia autorització de la Corona, el rei amb el domini directe sobre el lloc arran la donació feta al seu favor per Entença, reclama els seus drets i acaba per autoritzar el 1321 l'infeudació feta a favor de Berenguer Carbó (154).

En qualsevol cas abans, el 3 de desembre de 1313, el mateix Guillem d'Entença en no tenir descendència, feia donació (expressió que usa el document i altres similars de l'època) a Jaume II dels seus dominis pel preu de 100.000 sous barcelonesos i un cens anual de 20.000 sous sobre les rendes reials de Tortosa (155).

D'aquella donació Guillem d'Entença n'exceptua els castells i viles de Garcia, Marçà i Pradip, amb els llocs de Pinyeres i Guardamar, destinant-los a la venda per a poder satisfer els seus deutes i per a la seva ànima; tot i així encara reserva a favor de Jaume II el dret de fadiga. A més d'això, aquells dominis es troben obligats en garantia del dot i esponsalici de la seva esposa Berenguela de Montcada (156).

Incorporats en definitiva aquells dominis a la Corona, Bernat de Fonollar presta homenatge a Jaume II com a senyor feudatari del castell de Tivissa el 14 de març de 1321 (és castlà); com també ho fa Berenguer Carbó, fill de Pere Carbó, com a feudatari de Banyoles, el 10 de juny de 1321 (157).

Uns anys després, el 1324, els dominis de l'antiga Baronia d'Entença s'incorporen al Comtat de Prades creat per Jaume II pel seu fill l'infant Ramon Berenguer (158).

És a partir d'aquesta època que tenim més notícies dels llocs del terme de Tivissa:

- En el cas de Darmós se'l denomina "Darmoç", i creiem que ja és un lloc poblat (159).

- El mes d'abril de 1336 trobem a Berenguer Despuig com a senyor de Banyoles i de l'Algira dels Xueps (potser l'adquirí a Berenguer Carbó) (160); a aquell el succeeix el seu fill del mateix nom l'any 1340 (161). L'últim Berenguer Despuig intenta vendre els seus llocs a Pere Reverter, de Garcia, per preu de 16.000 sous el mes de març de 1347; tanmateix el comte de Prades decideix exercir el seu dret de fadiga, i recupera el ple domini sobre dits llocs (162).

- Quant a Llaberia, també a mitjans s. XIV compta amb forn i esglèsia parroquial, i certa rellevança devia tenir quan el 17 de juliol de 1369 el comte Joan de Prades li atorga el privilegi de constituïr Universitat amb els seus propis jurats i Consells i terme municipal, independitzant-se de la vila de Tivissa (163). Tanmateix, abans d'acabar l'any el 13 de novembre, en atenció als problemes econòmics plantejats per la Universitat de Tivissa (per haver de satisfer les mateixes càrregues que abans de la segregació, amb menys terme i contribuents), aquell privilegi és revocat, i Llaberia s'incorpora novament al terme de Tivissa (164).

Respecte els dominis que Guillem d'Entença es reserva al seu testament, Jaume II, el 6 de juny de 1326, renuncia al dret de fadiga que aquell li havia atorgat, i n'autoritza la seva venda (165). Finalment, el 17 de gener de 1336 la vídua d'Entença (ara casada amb Bernat Jordà, senyor d'Illa del Rosselló), vén aquelles viles i termes al propi comte Ramon Berenguer de Prades i la seva esposa, per preu de 100.000 sous barcelonesos (166). En aquest moment, el comte de Prades posseeix ja tots els antics dominis d'Entença a la zona.

Al cap d'uns anys, el 1341, Ramon Berenguer, el primer comte de Prades, permuta amb el seu germà Pere, el seu Comtat pel d'Empúries, (167).

Poc després, el 1344, com més amunt hem assenyalat, es dicta sentència que declara que Garcia i els seus termes pertanyen i corresponen per herència a Berenguer d'Artesa, revocant la venda feta el 1309 pels marmessors de Galcerà (168). Aquell cavaller pren possessió dels seus dominis el mes d'octubre de 1344 (169), fins que el mes de setembre de 1378 (?) ho vén al nou comte Joan de Prades, incorporant-se novament Garcia a la Baronia d'Entença (170).

L'any 1421, en casar-se la descendent d'aquell Joan de Prades, Joana, amb Ramon Folc de Cardona, el Comtat de Prades s'incorpora als dominis dels comtes de Cardona, després elevats a ducs per Ferran el Catòlic. I finalment, també per matrimoni, el 1653 l'antic Comtat de Prades s'incorpora als dominis dels Ducs de Medinaceli (171).

2) La població:

Pel que fa a la població dels llocs i viles de la Ribera integrats a la Baronia, tenim els resums següents:

	<u>1497</u>	<u>1553</u>	<u>1719</u>	<u>1787 (172)</u>
	Focs	Focs	Habitants	
Móra (d'Ebre)	163	156	489	-
Masos de Móra (Móra la Nova)	16	15	125	-
Garcia	127	117	432	1567

Tivissa	97	124	915	2535
Banyoles	5	5	(amb Tivissa)	
Masos de Tartaco	11	13	"	
Darmós	7	7	"	
Llaberia	6	20	"	
Castelló	-	6	"	
Masos de la Muntanya	16	15	"	

En els casos de Móra d'Ebre, Garcia i Tivissa hem de dir que hi restà una nombrosa població sarraïna, beneficiària també inicialment d'aquells privilegis atorgats per Ramon Berenguer IV, després la reconquesta de la zona (173).

Tanmateix, segons un Capbreu de la Baronia del s. XIV (de data posterior al 1342), veiem que els sarraïns no gaudeixen de cap exempció, almenys a Móra (el document no conté les relacions de drets i béns de Tivissa i Garcia). Els sarraïns estàn subjectes a diferents prestacions tributàries i personals, iguals o més gravoses que les dels cristians (174). D'altra banda, quant als terratinents, en dit document n'apareixen uns 55 sarraïns i 93 cristians (175).

En el cas de Garcia, la comunitat sarraïna seria prou important quan, el 20 de gener de 1439, els comtes de Prades li atorguen un privilegi per a construir una nova mesquita (176).

En tot cas, sobre aquella població, segons el fogatge de 1497: a Móra hi ha 51 focs de sarraïns, d'un total de 163; a Tivissa 28, dels 97 que hi ha en total; i a Garcia són 39 front a 88 de cristians (177).

Aquelles comunitats sarraïnes compten amb una organització pròpia, llurs Aljames, per bé que el Capbreu de la Baronia abans referit, almenys pel que fa a Móra es refereix a una Universitat "axi de christians com de moros" (178). Justament confirmant aquella dualitat comunitària tenim constància de que dites comunitats sarraïnes estàn regides per un "alami" (179).

Tenim també notícies d'una comunitat jueva a Móra, a la que, el 7 de juliol de 1304, s'atorga un privilegi establint determinades immunitats, llibertats i franqueses (180). Aquells jueus serien expulsats el 1492, segons la disposició dictada a l'efecte pels Reis Catòlics (181).

Pel que fa als descendents dels sarraïns ja convertits, els moriscos o també coneguts com "cristians nous", d'aquesta Baronia, diguem que no són expulsats quan Felip II (III de Castella), dicta el 1610 l'orde general d'expulsió; es troben perfectament barrejats amb els cristians vells (182).

Assenyalem, per últim, pel que fa a Tivissa i els seus nombrosos llocs, que al fogatge de 1553 figuren els següents: Vandellòs, Mas de Riudoms (avui Masriudoms), Hospital de l'Infant (avui Hospitalet), Masos dels Guiamets (avui solament Els Guiamets), Darmós, Tartaco, Llaberia, Banyoles, Masos de la Muntanya, Castelló, i Marmellar (183). Ja al segle XVII, segons la documentació senyorial que ha arribat a nosaltres, apareixen: com a poblats, els de la Serra (avui d'Almós), Llaberia, la Vall del Molí, Vilanova, Mas de Riudoms, Mas dels Guiamets, Capsanes, Remollar (que potser sigui l'anterior Marmellar); i com a despoblats tenim Castelló i Coll de Balaguer (184).

D) La Baronia de Flix i la Palma

1) La Senyoria:

En ocasió de la conquesta del castell de Miravet el 1153, el Temple rep una de les millors finques de Flix (185).

El 4 d'octubre de 1154, Ramon Berenguer IV dona en féu al cavaller genovès Bonifaci de Volta, agraint el seu ajut en la reconquesta, dues terceres parts del castell i vila de Flix, amb els seus termes i pertinences, mentre el comte es reserva l'altra tercera part (186). Aquella donació es consolida i amplia a la totalitat el 1157, estenent-se a la persona del fill del beneficiari, Gasquet de Volta (donant-li a més Almúnia de Matarranya) (187); i encara és confirmada per Alfons I el 1171 (188), i per Jaume I el febrer de 1257 (189).

D'altra banda, el gener de 1166 el bisbe Gaufred de Tortosa i el Capítol de la Seu donen l'esglèsia de Flix, amb el dret de nomenar rector (que es titula "prior"), a l'abat i monestir de Besalú, amb reserva d'una quarta part dels delmes. A més del prior podrà haver-hi a Flix altre clergue, a designar pel bisbe o pel mateix monestir.

En cas que sigui el monestir qui designi aquell segon clergue, abans del seu nomenament ha de ser presentat al bisbe (segurament per a la seva aprovació), i sempre li deurà obediència. Ja per aquest clergue (probablement per al seu manteniment) el Bisbat dona també al monestir, íntegrament i sense cap reserva, els ramats, un hort i una vinya de la Parròquia. En qualsevol cas, prior i clergue estàn obligats a celebrar periòdicament sínode amb el bisbe de Tortosa.

Per la seva part, l'abat Bernat de Besalú promet donar a l'esglèsia de Flix totes les possessions que adquireixi el monestir dins les Diòcesis de Tortosa i Lleida, a excepció de Corbins (en qual cas el monestir s'ho reserva per a poder celebrar, amb els seus delmes, els aniversaris religiosos pel comte Ramon Berenguer IV) (190).

Quant a Bonifaci de Volta i el seu fill, segons MORERA, cediren els seus drets sobre Flix als cavallers templers, en data desconeguda; però per la nostra part no ho hem pogut acreditar (191). En tot cas justament el seu descendent Humbert de Volta, el 4 de febrer de 1257, és confirmat en la possessió del castell de Flix per Jaume I, adquirint al mateix temps altres poblacions del Regne de València (192).

Tanmateix i sense més notícies al respecte, el 18 d'agost del mateix any 1257 Jaume I fa donació del castell i termes de Flix a Teresa Gil de Vidaure (o Vidaura) i als fills comuns haguts amb el rei (193). I ja el dia 1 de desembre de 1262 Teresa Gil, amb l'aprovació reial, vén els castell i termes al cavaller Arnau del Bosc, ciutadà de Lleida (194).

Fins aquell moment la documentació existent solament es refereix a Flix i el seu terme; a partir de 1262 es parla de la vila de Flix, el lloc de la Palma (d'Ebre), i més endavant d'un altre lloc que és el Mas de Flix. Per la nostra part creiem que la Palma i el Mas de Flix eren i havien estat llocs dins el terme del castell de Flix, bé que segurament per la seva escassa entitat, s'ometria la seva referència (195).

D'altra banda, i per algun motiu que desconeixem, els fills d'Humbert de Volta insten un plet per qüestions d'herència el 1270 i recuperen el domini sobre el castell i termes de Flix. Finalment, el 1272 Albert de Volta vén definitivament a aquell Arnau del Bosc el castell i termes de Flix i la Palma, amb l'aprovació reial (196).

Flix, i més concretament el seu pas de barca (a l'Ebre), és el límit entre les Sobrevegueries i Batllies reials de Tortosa i Lleida, segons delimitació de 1303, pertanyent el lloc en tot o en part a la segona demarcació; i quan s'ordenen els fogatges del s. XIV, als que ens hem anat referint, és a la ciutat de Lleida on declaren els cavallers del Bosc (197).

A Arnau del Bosc el succeeix el seu fill Pere del Bosc, i a aquest el seu, Pericó del Bosc, qui el 1308 atorga als seus vassalls de Flix un privilegi que aprova antics usos i concedeix nous capítols, confirmant i reconeixent la vigència al seu terme dels costums de Tortosa (198).

L'ú de juny de 1337 el rei reconeix a favor d'un altre Arnau del Bosc el domini i la jurisdicció sobre Flix i la Palma, amb els seus homes i termes (199).

Aquell mateix Arnau del Bosc, el 8 d'agost de 1345, atorga Carta de població al lloc de Mas de Flix, a favor de 10 veïns de Flix, a cens de l'onzena part dels fruits que es recullin i segons "consuetudines, usantias, franquitatibus, privilegiis et immunitatibus" vigents al terme de Flix (200).

A Arnau del Bosc el succeeix Bernat del Bosc, i a aquest el seu fill Salvador de qui coneixem que va intercedir davant del rei per a la concessió que es produeix el 10 d'octubre de 1360, del privilegi per a la celebració a Flix de mercat setmanal (201).

El fill d'aquell, un altre Arnau del Bosc senyor de la Baronia és inculpat per fets i excessos delictius alguns enormes segons es diu, bé que no coneixem exactament quins són, i se'l condemna de tal manera que perd els seus béns. Així l'any 1381 se celebra una primera subhasta concretament dels llocs de la Palma i del Mas de Flix, adjudicant-se els mateixos el 26 de novembre a Joan del Bosc fill de l'anterior Arnau, per un preu de 4.000 florins d'or dels nous del Regne d'Aragó (202).

Pot ser que finalment aquell Joan del Bosc no prengui possessió de la Palma i del Mas de Flix; el cas és que a menys d'un any de l'adjudicació feta al seu favor, els llocs atorgats són venuts a Francesc de Sant Climent. Efectivament, malgrat la subhasta anterior, el 21 de juny de 1382 el rei vén tots els antics béns d'Arnau del Bosc, és a dir el castell i vila de Flix i els llocs de la Palma i el Mas de Flix, a aquell Sant Climent, fill del majordom reial, per la suma de 9.700 florins d'or d'Aragó. Però i almenys pel que fa a Flix no en pren possessió fins el 25 de febrer de 1386 (203).

Finalment, el 25 d'abril de 1398 els consellers de Barcelona acorden adquirir Flix, la Palma i el Mas de Flix per 15.000 lliures jaqueses. També en aquesta ocasió, es tracta d'una venda en subhasta, instada pels creditors de Francesc de Sant Climent; la nova adquisició es formalitza el 7 de juny de 1399, i el 4 de desembre de 1400 la Ciutat de Barcelona en pren possessió (204).

L'interès de Barcelona en adquirir aquests llocs i termes, es troba en la necessitat d'assegurar el transport i l'abastiment fonamentalment de cereals provinents d'Aragó. Fins aleshores Aragó, i ja des del s. XII, exporta els seus excedents de productes com els cereals, la llana, la cera, vi i oli a Catalunya, transportant-los per l'Ebre avall fins a Tortosa. Ja des d'aquesta ciutat, aquells productes abastien les ciutats de Barcelona i València, principalment; però per la seva posició privilegiada, de control del trànsit comercial que es desenvolupa per mitjà de l'Ebre, Tortosa pretèn obtenir guanys econòmics considerables (205).

Barcelona adquireix Flix i la Palma, termes situats a un i altre costat del riu, i en ells recull els productes destinats a la Ciutat; i ja per a evitar que passin per Tortosa, concerta amb la Baronia d'Entença la construcció d'un camí cap al mar des del Castellet de Banyoles (al terme de Tivissa) fins a Miramar, prop de l'Hospitalet de l'Infant (sempre en territori de la Baronia d'Entença) (206).

Barcelona estableix nous sistemes d'explotació del riu aprofitant el seu cabdal; així el 7 de setembre de 1443 concerta amb Pere de Vilanova la construcció d'"un gran asut, moli, naforals y cequia" a Flix mateix, per a poder "pescar, moldre y regar gran part del terme" (207).

Arran la guerra contra Joan II, Barcelona perd la Baronia entre els anys 1466 a 1481. El 1466, conquerit el castell per l'arquebisbe de Saragossa partidari de Joan II, Flix i la Palma passen a dependre directament de la Corona (208). Concretament el 29 de juliol de 1466 se signa la capitulació del castell de Flix per part del seu castellà Pere Ginestar i el seu germà Bernat, amb la intervenció del rei, la reina i l'infant Ferran; d'acord amb aquell document, i entre altres pactes, el monarca confirma a la Universitat de cristians i a l'Aljama de sarraïns de Flix tots els seus privilegis, llibertats i franqueses (209).

Després, el rei dóna els llocs conjuntament al seu fill Alfons d'Aragó i al castellà d'Amposta (210).

Quan Barcelona se sotmet i reconeix finalment a Joan II, els consellers de la Ciutat, el 17 d'octubre de 1472, li demanen la restitució de la possessió i domini de les seves Baronies, entre les que es troben Flix i la Palma. El rei accedeix a la petició que se li formula exceptuant-ne, entre altres la Baronia de Flix i la Palma (211).

Finalment el 1481 Ferran el Catòlic retorna aquells dominis a Barcelona (212). Però el mateix rei Ferran intenta recuperar els termes de Flix per a la Corona els anys 1495 i el 1508, per tal d'acabar amb els conflictes que novament se susciten en relació amb el transport dels cereals per l'Ebre i els drets econòmics que se'n deriven, entre Barcelona i els cerealistes aragonesos (213).

El s. XVII quan la guerra de separació o dels Segadors, el 1640, Barcelona perd novament la Baronia i no la recupera fins el 26 de gener de 1670 amb tots els drets i jurisdicció (214). I quan la guerra de successió espanyola la Baronia és novament confiscada per la Corona, i tornada a Barcelona el 1718 (215).

Una qüestió a destacar per la confusió existent és determinar en quin districte reial s'integra la Baronia. Efectivament podem veure un seguit de notícies contradictòries:

- El 1308 el rei s'adreça als veguers de Lleida i Tortosa per uns afers relatius a l'herència del difunt Pere del Bosc; sembla fer-ho així, tot i que el document no ho expressa, perquè aquella Baronia es troba integrada en una i altra Vegueria.
- El 1311 intervé a Flix el batlle reial de Lleida cercant un delinqüent jueu.

- El 1326, Arnau del Bosc obliga el castell i vila de Flix a favor de la seva germana Dolça en garantia del seu dot; el rei ho autoritza i ho comunica al "vicario Dertuse et Riparie Iberi".
- El mateix 1326 el veguer de Lleida i Pallars en nom del rei, redimeix determinades imposicions establertes a càrrec dels homes de Flix.
- El 1361 el rei comunica al veguer de Lleida i Pallars que el 1360 s'havia concedit a Flix el privilegi de tenir mercat.
- L'any 1381, quan el rei adjudica la Palma i el Mas de Flix a Joan del Bosc, s'indica que els llocs s'integren dins la Diòcesi de Tortosa però a la Vegueria de Lleida.
- Ja el 1382 en ocasió de la venda de la Baronia a Francesc de Sant Climent, s'assenyala que Flix pertany a la Vegueria de Tortosa i els altres dos llocs de la Palma i del Mas de Flix s'integren dins la Vegueria de Lleida.

La qüestió es veu confusa, doncs habitualment a tota la Baronia actuen els oficials reials de Lleida, i únicament l'any 1382 es distingeix clarament que Flix s'integra a la Vegueria de Tortosa. A més, als fogatges que s'elaboren al llarg del s. XIV les declaracions corresponents a la Baronia es formulen a Lleida, on resideix el senyor i observem el següent:

- Al de 1378/81 els llocs de la Baronia s'inclouen en la relació de la Vegueria de Lleida, però s'afegeix "ab Tortosa", potser indicant que malgrat tot aquells pertanyen a l'altra Vegueria.
- En altre fogatge de 1365/70 tots els llocs tornen a figurar en les llistes de la Vegueria de Lleida i Pallars.

Encara als fogatges de 1497 i de 1553 tota la Baronia segueix a la Vegueria de Lleida; i en canvi en uns actes tinguts a la darrera del s. XVI sobre fixació i establiment d'uns pesos i mesures únics i iguals per a tot el Principat, Flix es declara a la Vegueria de Tortosa i la Palma a la de Lleida. En definitiva podem dir que tota la Baronia s'integra a la Vegueria de Lleida, a excepció d'alguns moments històrics en que Flix es troba formant part de la de Tortosa.

Finalment, amb la nova divisió administrativa del Principat creada arran la Nova Planta, segons l'Edicte del marquès de Castel-Rodrigo, de 2 de gener de 1719, la Palma s'integra dins el Corregiment de Lleida, mentre Flix pertany al de Tortosa (216).

2) La població:

Respecte la població de Flix i la Palma, tenim aquestes dades:

	1359	1365/70	1378/81	1497	1553	1719	1787(217)
	Focs			Habitants			
Flix	35	103	196	104	153	485	-
Mas de Flix	5	8	(en total)	-	-	-	-
Palma d'Ebre	27	57		26	31	65	340

Pel que fa al Mas de Flix hem vist que l'any 1345 Arnau del Bosc (descendent del primer del mateix nom), atorga Carta de població al lloc (218); però perd la seva població a la darrerria del s. XIV o primeria del XV, traslladant-se els seus pobladors a Flix o la Palma (219).

És probable que en la mateixa època s'atorgués alguna altra nova carta de "poblatio", atès que tenim referències d'un cas, però ignorem la data. Talment tenim notícies de que a la Palma el 12 de novembre de 1384 s'atorga un document sobre drets i deures dels vassalls i el senyor (Francesc de Sant Climent) (220).

D'altra banda i en el cas concret de Flix, diguem també que existeix convivint amb la comunitat cristiana, una comunitat sarraïna amb algun poblador jueu. És en un Capbreu ordenat per la Ciutat de Barcelona el s. XV, de data inconcreta, però al voltant de 1400, on apareixen declarant llurs possessions un jueu i nombrosos sarraïns (221).

Almenys els sarraïns segons diferent documentació al nostre abast, viuen en un barri separat anomenat "la moraria", amb la seva Aljama i el seu alfaquí, amb la seva organització comunitària en definitiva, almenys fins la seva conversió (222). És a la primeria del s. XVI, abans de 1511, que es produeix una conversió massiva de sarraïns, per acabar cristianitzant-se tots al llarg d'aquell mateix segle (223). Diguem també que cap dels moriscos de Flix fou expulsat quan l'ordre reial de 1610, trobant-se en aquell moment tots barrejats amb els cristians vells (224). Concretament, quant a la població islàmica a la primeria del s. XV segons el Capbreu abans citat, hi ha 70 terratinents cristians (més 21 que són veïns de la Palma), 39 sarraïns i 1 jueu (225); i al fogatge de 1497 tenim 73 focs cristians i 31 de sarraïns (226).

Afegim per últim, que els sarraïns gaudeixen d'una situació menys beneficiosa que la dels cristians envers la Senyoria, amb càrregues tributàries majors (227).

II. SITUACIO FRONTERERA DE LA ZONA I LES REIVINDICACIONS TERRITORIALS ARAGONESSES

Els dominis templers d'Ascó, Horta i Miravet, als límits actuals entre l'antic Regne d'Aragó i el Principat són objecte d'un litigi territorial entre ambdós països, que no es resol fins ben entrat el s. XIV. Aquesta qüestió però, no se suscita respecte dels dominis de les Baronies d'Entença i de Flix, amb possessions al mateix marge dret de l'Ebre, o almenys no en tenim constància.

L'origen d'aquesta controvèrsia l'hem de situar històricament, en el regnat d'Alfons I d'Aragó, dit "el bataller"; aquell monarca en la reconquesta als sarraïns, impulsa l'expansió del seu Regne cap al Sud vers Tortosa, cercant una sortida marítima per a Aragó pel marge dret de l'Ebre. Per la nostra part creiem que l'Ebre constitueix o és considerat a l'època com el límit natural de la reconquesta i posterior repartiment territorial entre aragonesos i catalans.

De fet, la Cúria de Roma atribueix a Aragó la reconquesta de les Ciutats de Tortosa i Lleida; i així Alfons I d'Aragó en el seu testament del mes d'octubre de 1131 disposa concretament de Tortosa a favor de l'Orde de l'Hospital, promentent donar-se-la tan aviat com sigui conquerida (228).

Disposició aquella que no és arbitrària; hem dit que Roma atorga als aragonesos drets de conquesta sobre Tortosa; i almenys a la darrera de 1132 el rei aragonès està ocupant i senyorejant part del marge dret de l'Ebre, des dels termes i castells de Fraga i Mequinensa (al Baix Cinca), Horta, Batea, Algars i Riba-roja, fins a Godall (al Montsià) (229). Godall és un lloc a uns setze quilòmetres de Tortosa, amb la qual cosa podem afirmar que els aragonesos van arribar pràcticament a les portes d'aquella Ciutat.

Efectivament, pel que fa als territoris que ens ocupen, com hem dit més amunt i segons documentació dels mesos de gener i març de 1133, Alfons "el bataller" apareix com a "regnante" a Saragossa i els seus termes, des de Mont-ral (al municipi de Fraga, al Baix Cinca, i limítrof amb el Segrià), fins a Horta i Godall (població del Montsià) (230).

El primer dels referits documents és de gener de 1133, i en ell intervenen com a testimonis de l'acte en qüestió dos cavallers aragonesos que en aquell moment són senyors d'Horta. Atenent la data del document, considerem que la donació d'Horta a dits cavallers és anterior, com a mínim de la darrera de l'any 1132 si no anterior.

Poc després el juny de 1133 el mateix rei fa donació a altres cavallers aragonesos dels llocs i termes de Nonasp, Batea i Algars, entre d'altres,

fixant-se els seus termes des del riu Matarranya fins a l'Ebre: "usque ad Matarrania et sic vadit illo rivo de Matarrania usque a d'Ebro" (231).

També hem exposat més amunt que Riba-roja en data indeterminada però al voltant de 1132 i 1133 pertany al cònsol Llop Diaz, i aquest ho vén a altre cavaller Guillem d'Estela i la seva esposa; indicàvem també que un dels testimonis del document de venda era justament Enec Fortuny senyor amb altres dos cavallers de Batea i Algars.

Als termes d'Horta, Batea, Algars i Riba-roja, amb Nonasp, creiem que Aragó pretèn afegir tot el territori fins l'Ebre, segurament el que serà domini templer entre la Batllia de Miravet i la Comanda d'Ascó. No gosem afirmar que tots aquells territoris arribessin a ser dominats pels aragonesos, almenys d'una manera completa i total; més aviat creiem que la intenció era convertir aquells dominis en avançada de tota la zona i des de llurs castells organitzar la reconquesta fins a l'Ebre.

Això no obstant, el projecte aragonès no arriba a bon fi, i els sarraïns recuperen els seus antics territoris, ja fins la reconquesta cristiana definitiva que es produeix entre els anys 1148 (Tortosa) i 1163 (Horta).

Entretant, el 1137 es concerta el matrimoni de Ramon Berenguer IV amb Peronella, hereva del Regne d'Aragó (232). Aquesta unió en les persones dels monarques d'ambdós països, i que continua en la del llurs descendents, comporta obviament la dels respectius interessos catalans i aragonesos en la reconquesta.

Ramon Berenguer IV compta amb la col.laboració de cavallers aragonesos en la reconquesta de Tortosa i de la ribera de l'Ebre, fins a Lleida (233). Zona, d'altra banda, respecte de la que encara no s'ha determinat si devia integrar-se a Catalunya (al Comtat de Barcelona) o al Regne d'Aragó. Així s'explica que per exemple Tortosa amb el seu territori sigui elevada a Marquesat (com Lleida), la titularitat del qual ostenta el monarca, des de Ramon Berenguer IV, juntament amb els altres títols de Barcelona i Aragó, no comprenent-se almenys inicialment ni en un ni en altre Regne (234).

Sembla evident d'altra banda, que aquella unió reial d'ambdòs països fa confluïr els interessos polítics respectius; i les mútues i recíproques bones relacions no han d'impedir en un primer moment que els aragonesos comptin amb una sortida al mar per mitjà de l'Ebre, com fan des del s. XII per a transportar els seus productes vers Tortosa, i des d'allí via marítima a Barcelona i València (235).

Malgrat tot, subsistiria la convicció, fins i tot podríem dir de manera general, de que els dominis templers des d'Horta i Batea amb Riba-roja i tot el marge dret de l'Ebre pertanyen a l'Aragó. Solament d'aquesta

manera pot explicar-se que quan Alfons I "el cast" (II d'Aragó) desenvolupa la seva activitat repobladora a Horta el 1165, recent conquerit aquell castell i els seus termes, i la continua amb Batea i Algars el 1181, ho faci sempre a fur de Saragossa.

Pel que fa a Horta encara no s'ha donat al Temple, i el rei li atorga Carta de població, indicant que el seu castell i termes es troben inclosos dins l'Aragó i concedeix als seus pobladors els furs de Saragossa. A més d'això els eximeix de tota lleuda i peatge en tot el territori entre Cervera (del Baix Maestrat, a l'actual província de Castelló) i el riu Ulldecona (avui de la Sènia, limitrof entre Catalunya i el Regne de València), fins el mar.

És evident que Horta segueix considerant-se com a part integrant del territori de l'antic Regne de Saragossa, com en temps "del bataller" (1133); però no solament això, sinó que referir-se a un lloc que es considera integrat dins d'Aragó i atorgar-li determinades exempcions en el territori delimitat entre Cervera del Maestrat i el riu Ulldecona fins el mar, cap al Sud d'Aragó i Catalunya, al Nord del que serà Regne de València, pressuposa si més no la intenció d'atribuir aquella zona al Regne aragonès i donar-li una sortida al mar.

Respecte a Batea i Algars, quan el monarca els atorga Carta de població, els llocs ja pertanyen al Temple des de 1153 (236). Per això l'actuació del rei en aquest cas constitueix una intromissió en uns territoris sobre els que no exerceix la seva jurisdicció directa; la situació es complica, es pot dir, quan ens trobem en que en el mateix dia i mes de 1181 Alfons I atorga dues Cartes de població a aquells llocs: una adreçada als pobladors establerts, i altra a un cavaller català; la primera atorga els furs de Saragossa (com a Horta), i la segona els furs de Barcelona (237).

A aquells casos ha d'afegir-se Paüls, a l'actual comarca del Baix Ebre i limitrof per l'Est amb els termes d'Horta i Prat de Comte, de l'antiga Comanda d'aquell nom. Aquell lloc és donat el 26 de juliol de 1168 pel mateix Alfons I a tres cavallers, atorgant també els furs de Saragossa (238).

Més endavant ens referim a aquesta activitat reial de repoblament; però volem destacar que la zona és considerada com d'Aragó, i no d'una manera arbitrària sinó com a lògica conseqüència, al nostre entendre, dels drets que hi ostenten els aragonesos després d'aquell inicial senyoriu que hi exerceixen entre els anys 1132 i 1133, des de Godall fins a Miquenensa durant el regnat d'Alfons "el bataller".

Ja amb la reconquesta definitiva i amb l'establiment a la zona dels cavallers templers, es produeixen determinats fets que han d'incidir en el replantejament de la qüestió: el repoblament cristià dels dominis del Temple es realitza amb pobladors vinguts majoritàriament de Lleida i del

seu entorn; i s'introdueix a conseqüència de l'anterior el dret procedent d'aquella Ciutat.

Concretament són els templers de Corbins i Gardeny els que s'encarreguen inicialment, com veurem, del repoblament dels dominis del seu Orde a la Ribera i Terra Alta, i en totes les Cartes de població que es van concedint es palesa i constata expressament l'establiment d'usos i costums procedents de Lleida.

En qualsevol cas, hom opina que Ramon Berenguer IV considera tot el territori de l'Ebre fins al riu Algars com l'últim pendent de conquerir pel Comtat de Barcelona. I aquest extrem es palesaria en el fet que una vegada conquerit, tot ell fos donat al Temple políticament més proper al Comtat de Barcelona i als interessos catalans, mentre que al Regne d'Aragó domina l'Orde de Calatrava (239).

És cert que les forteses immediates al marge dret de l'Ebre com Miravet, Móra, Ascó i Riba-roja es converteixen en un primer moment en l'avant-guarda de les forces del Comtat de Barcelona, conforme avancen cap als rius Algars i Matarranya (240). També sembla provat que Ramon Berenguer IV en els seus repartiments territorials respecta els districtes sarraïns anteriors; d'aquesta manera els territoris dels castells de Miravet, Horta i Ascó, per exemple, es correspondrien amb els antics dominis dels cabdills moros que els senyorejaren (241).

D'altra banda, hem de tenir en compte que al marge esquerre del riu Algars es dona i s'encomana el seu repoblament al bisbe de Saragossa i a l'Orde de Calatrava, mentre tot el territori fins al marge dret d'aquell riu s'atorga al Temple (242).

Ja quan el novembre de 1157 Ramon Berenguer IV concedeix Carta de població a Alcanyís (amb llocs com Valderoures, Cretes, Calaceit, Arenys, Lledó i Nonasp al límit amb la Batllia de Miravet i els termes d'Horta), s'assenyala que el seu terme s'estèn entre d'altres fins a Vallibona (a la Comarca valenciana dels Ports), i des del neixement del riu Algars seguint el seu curs fins a l'Ebre. També atorga el comte-príncep als pobladors d'aquell territori els furs de Saragossa en tant que "sicut regnum Aragonis concluditur et continuatur" (243).

Anys després, el 1175 una part, la més oriental de l'antic territori d'Alcanyís (Valderoures, Foz-Espada i Mezquin) se segrega, atorgant-la el rei al bisbe de Saragossa; mentre la resta i part més important, des de Cretes fins Alcanyís, es concedeix a l'Orde Calatrava el 1179 (244).

Pel que fa a la zona limítrof amb la Comanda d'Horta i concretament Calaceit, dins l'antic territori d'Alcanyís, és donat el 1205 per l'Orde de Calatrava amb els seus termes (en els que es troben els llocs de Lledó,

Arenys i Cretes), a dos cavallers catalans; però l'Orde manté la seva senyoria. Ja el 1207 els descendents d'aquells cavallers atorguen a Calaceit Carta de població, amb els furs de Saragossa (245).

Entre tant, i després de l'adquisició de la Batllia de Miravet el 1153 el Temple rep el 1177 el territori de la Comanda d'Horta; i el 1182 veu confirmat el seu domini de la Batllia de Miravet, amb Batea i Algars, fins al riu Algars, i d'altra banda se li donen els castells i termes d'Ascó i Ribarroja (246).

Posteriorment els anys 1192 i 1205, respectivament, com hem dit més amunt l'Orde atorga noves Cartes de població a aquells llocs d'Horta i Batea, mentre que Algars no en rep cap altra fins el 1281.

En tot cas, les Cartes del Temple no es refereixen a cap ordenament jurídic concret català o aragonès, i contenen com veurem costums i usos provinents de Lleida; aquest darrer fet es deu al nostre entendre a que són els templers de Corbins i Gardeny els encarregats de dur a terme la primera etapa repobladora, amb pobladors vinguts de llurs dominis.

En un altre àmbit com és l'eclesiàstic, tot el marge dret de l'Ebre s'inclou dins els límits territorials del Bisbat de Tortosa fixat el 1152 i confirmat pel papa Adrià IV el 1155 (i després per Alfons I el 1178 i Jaume I el 1225), establint-se que dit Bisbat es regeixi segons el "consuetudinem episcopatum Cathaloniae" (247).

Però a més de l'anterior, el 1209, ja recuperats pel rei, aquest dóna al bisbe de Tortosa els llocs aragonesos de Lledó i Arenys, limítrofs amb la Comanda d'Horta i abans de l'Orde de Calatrava (248). Poc després el 1210 el bisbe atorga Carta de població a Lledó, bé que no concedeix uns furs determinats (segurament estàn vigents els de Saragossa, com a Calaceit, d'on depenien fins aleshores), però es reserva les apel·lacions contra sentències del batlle (249).

Aquesta mena d'intromissió del Bisbat de Tortosa en uns territoris que el de Saragossa considera eclesiàsticament com a propis, dóna lloc a un conflicte territorial que es resol el mateix 1210 quan es revisen i fixen definitivament llurs límits territorials, establint-se al final a les riberes de l'Algars, fins al Matarranya (250).

D'alguna manera la zona del riu Algars es configura com el límit natural entre Aragó i Catalunya; l'excepció la constitueixen les Cartes de població que atorga Alfons I a Horta el 1165 (pràcticament en els mateixos termes que la d'Alcanyís de 1157), i les de Batea i Algars el 1181, concedint en tots els casos els furs de Saragossa (251).

La situació sembla que es redreça, a favor del Principat, amb la donació d'Horta al Temple el 1177, i la confirmació de Batea i Algars fins al riu

d'aquest darrer nom com a llocs membres de la Batllia de Miravet, el 1182 (252).

En tot cas, mentre sobre el marge esquerre de l'Algars considerem que no hi ha dubte respecte la seva pertinença a Aragó ja des de Ramon Berenguer IV, quan al marge dret fins a l'Ebre, excepció feta dels dominis de les Baronies d'Entença i Flix, creiem que no està encara establert de manera concreta el límit entre Aragó i Catalunya. Potser aquesta situació d'indeterminació es degui a l'existència ja a la primera meitat del s. XIII de reivindicacions territorials aragoneses, fet que explicaria la distribució territorial de Jaume I realitzada el 1248 segons la qual la major part de la nostra zona formaria part d'Aragó (253).

D'altra banda, d'acord amb la documentació que posseïm, les reivindicacions aragoneses es manifesten especialment després de la creació i constitució de les Juntes aragoneses (1260), (254), doncs a partir d'aquell moment i fins a mitjans del s. XIV la de Saragossa intenta successivament estendre la seva jurisdicció a les Comandes d'Ascó, Horta i Miravet. Per la seva part l'actuació dels propis comanadors templers malgrat l'opinió d'alguns autors, tal com anirem referint, acaba sent favorable a la causa aragonesa.

Tot i així, sí que existeix una certa delimitació territorial, almenys el 1303 en funció dels territoris assignats a les Vegueries i Batllies reials catalanes (255). Efectivament podem veure que en dit any:

- L'anomenada "Supravicaria" de Tortosa comprèn les Vegueries de Tortosa i Ribera d'Ebre, de Tarragona i Camp, de les Montanyes de Prades i de Montblanc.
- La Batllia de Tortosa integra el territori que va des de Flix (a la Vegueria de Lleida), fins al mar i el riu Ulldecona i a les muntanyes de Prades. Entre els llocs i viles que la integren, segons la relació que se'ns dona, a més de Tortosa, Amposta ("Emposta") o la Pobla de Perelló, entre altres, figura Prat de Comte, lloc de la Comanda d'Horta.

La Vegueria de Tortosa i Ribera de l'Ebre, comprendria un i altre marge del riu Ebre, deduïnt-se, per tant, que dita zona es troba integrada a Catalunya, almenys les Comandes d'Ascó i Miravet. Quant a Horta, justament Prat de Comte, lloc de la seva Comanda, és un dels límits territorials d'aquella Vegueria, i tal com s'expressa el document, els termes d'Horta, Arnes, Bot i Caseres es troben en territori aragonès (situats a l'Oest de Prat de Comte).

És produeix així una contradicció: la Comanda d'Horta es troba integrada dins el Regne d'Aragó, a excepció de Prat de Comte, que pertany al Principat i, malgrat l'anterior tots els seus termes es regeixen per un

mateix ordenament consuetudinari atorgat el 1296, d'arrel catalana: els Costums de Lleida i els Usatges de Barcelona.

D'altra banda, si seguim la delimitació de la Sobrevegueria de Tortosa i Ribera d'Ebre des de Prat de Comte fins a Flix, tot i no tenir més dades, sembla que com a mínim també Batea i Algars pertanyen a Aragó. Altres termes limítrofs com Pobla de Massaluca o Riba-roja d'Ebre, dels que no tenim més notícies, podrien integrar-se a Catalunya. En definitiva, els límits amb l'Aragó almenys com deiem el 1303, coincidirien amb els dels termes d'Arnes, Horta, Bot (amb Caseres) i Batea, inclosos tots ells dins el Regne veí. Malgrat tot, trobem al batlle de Tortosa, exercint la seva jurisdicció sobre tota la zona que ens ocupa, com anirem referint.

Aquesta situació, al nostre entendre, havia de crear els obvis conflictes, a l'Orde del Temple i als seus vassalls, doncs en dos dels seus Senyories, Horta i Miravet, es troben que una part pertany a l'Aragó, i altra a Catalunya amb un dret general català.

Hi ha contradicció, però, en el procedir dels comanadors templers, que en algun moment com veurem declaren que els seus dominis pertanyen a l'Aragó. Quant als cavallers hospitalers, cal tenir present que el 1319 el Priorat de la Castellania d'Amposta, que integrava tots els dominis de l'Hospital a Catalunya i Aragó, es divideix en dos prenent com a límit el mateix riu Ebre. La Castellania d'Amposta regeix a partir d'aquest moment els dominis d'Aragó més les Comandes riberenques, al marge dret de l'Ebre; i ja el Gran Priorat de Catalunya integra els restants dominis catalans (256).

D'altra banda, per exemple, el lloc de Vall de Batea es poblat pel Temple el 1244 amb veïns de Batea que desplacen els antics procedents de Nonasp (257); i Nonasp, a la Batllia de Miravet però del Regne d'Aragó, és exclòs de la concessió dels Costums de 1319 (258). Aquella exclusió, al nostre entendre, es produeix justament perquè Nonasp és aragonès i es regeix pel dret d'Aragó, mentre la resta de viles, llocs i termes de la Batllia es regeixen per un dret de procedència catalana.

Les reaccions dels vassalls també són contradictòries; però a la primera meitat del s. XIV, incorporats els territoris templers al domini de l'Orde de l'Hospital, els vassalls sostenen conflictes amb la Senyoria, sobre tot amb el castellà d'Amposta fra Sanç d'Aragó (fill natural del rei Pere II, i germanastre de Jaume II) (259), tant per defugir de la jurisdicció senyorial (particularment, quant a la segona instància d'apel·lacions que aquell ostenta), o bé per a evitar determinades càrregues tributàries imposades per aquell, i reivindiquen la seva pertinença a l'Aragó i la vigència dels furs d'aquell Regne.

Per la seva part, el rei dicta resolucions també oposades, a favor del Principat o del Regne d'Aragó, fins que a mitjans s. XIV, com veurem, Pere III resol que tots aquells dominis han de contribuir econòmicament o tributàriament al Principat, i que en ells s'ha d'aplicar el dret català (els Usatges de Barcelona i les Constitucions i Usances de Catalunya).

Diguem que la qüestió se centra en determinar a quin Regne han de contribuir uns i altres territoris i vassalls, i quin és el dret que ha d'aplicar-se als mateixos; es parla ja de Catalunya com a unitat política, però no creiem que constituís una realitat consolidada, almenys pel que fa a la nostra zona fronterera amb l'Aragó, de manera similar amb allò que ocorre amb altres zones frontereres (260).

Per tot això hem de dir que l'element que decideix formalment i realment la pertinença a un o altre Regne, o almenys li serveix de justificació, no és ni més ni menys que el dret vigent i el deure de contribuir tributàriament a les institucions que ho disposen o que garanteixen la seva observança (legislatives, governatives, judicials).

Insistim en aquest extrem, perquè en ocasions s'ha pretès trobar la solució en base a altres elements. Un d'ells ha estat per exemple la moneda en curs a la zona; però al nostre entendre no pot valorar-se, doncs justament la moneda aragonesa (la jaquesa), circula lliurement per tot el Principat fins a fer-se necessari adoptar mesures limitatives ja en el regnat de Jaume I. La moneda jaquesa circula a la zona, junt amb la catalana, o barcelonesa, però també trobem la valenciana, coexistint totes tres encara al llarg del s. XVIII (261).

Tampoc la recaptació de tributs reials a Catalunya apareix com una funció exclussiva dels funcionaris reials catalans doncs, per exemple els anys 1348 i 1380 es recapta el tribut de monedatge, i a la nostra zona dins la Castellania d'Amposta ho fan funcionaris aragonesos (262); encara molt després, el 1401 (ja resolta la qüestió territorial catalano-aragonesa) trobem al batlle general de València recaptant a les Comandes hospitaleres d'Ascó, Horta, Miravet i Ulldecona un tribut reial de "carnagio" (263); o al mateix Justícia d'Aragó reclamant al comanador i vassalls d'Ascó l'any 1405 el dret reial de "cena" (264).

Per això, hem de concloure que l'establiment dels límits territorials entre Catalunya i Aragó, consisteix en un acord de caràcter marcadament político-jurídic i en base fonamentalment al dret amb el que la zona va ser poblada i d'alguna manera segons el dret general que s'admet vigent.

A) Sobre l'atorgament a la zona dels furs de Saragossa o d'Aragó

Refent succintament els fets històrics en cada una d'aquelles Comandes, veiem:

1) Comanda d'Ascó:

En aquest cas coneixem que els seus pobladors tenien el privilegi de poder acudir judicialment, en apel·lació, a la Cúria de Saragossa; no posseïm el document amb el que es concediria tal privilegi, sinó solament la seva confirmació pel mestre del Temple el 27 d'agost de 1282, junt amb altres privilegis que es refereixen al mateix document. A part aquell mateix any 1282 veiem com: el sobrejunter de Saragossa designa al cadí de Tortosa perquè judiqui a un sarraí d'Ascó (denunciat d'haver pegat a un frare del Temple) i prohibeix al comanador, fra Francesc Ça Tallada, que intervingui en l'afer; i quan els sarraïns d'Ascó es queixen al mestre del Temple contra el comanador fra Berenguer de Sant Marsal pels abusos que denuncien fets "contra dret e contra justícia", l'adverteixen de que acudiran en protesta a la Cúria de Saragossa (265).

Aquell privilegi d'apel·lar a la Cúria aragonesa el podia haver atorgat Ramon Berenguer IV, o Alfons I; creiem probable que fos aquest últim, atès que és ell qui protagonitza un primer intent de repoblació reial de la zona atorgant Cartes de població a Horta, Batea i Algars entre els anys 1165 i 1181 concedint els furs de Saragossa i també amb el dret d'apel·lar les resolucions dels seus oficials davant la Cúria d'aquella Ciutat. És probable que així fos, i potser abans de donar els termes d'Ascó al Temple, fet que es produeix el 1182 (266).

Així mateix hem de dir que si es va concedir el dret d'apel·lar a la Cúria de Saragossa, és que també s'haurien atorgat els furs de Saragossa.

2) Comanda d'Horta:

Com hem dit, Alfons I en el seu intent de repoblar la zona d'Horta atorga una Carta el mes de gener de 1165, en la que concedeix als seus pobladors "totos illos fueros de Saragoza", afegint que si algú acudeix "ante meam iustitiam secundum fueros de Saragoça faciat". Al final els eximeix de pagar lleuda i peatge a la zona de domini reial que indica, i assenyala "ut sicut regnum Aragonis concluditur et continetur" (267).

Aquella Carta s'atorga poc després de la reconquesta del castell i termes d'Horta; però aquests dominis es mantenen molt poc temps sota jurisdicció reial, atès que el 1177 són objecte d'una donació del mateix rei a favor de l'Orde del Temple (268).

Ja l'atorgament dels furs de Saragossa respon a la pertinença d'Horta al Regne d'Aragó, dins el territori de l'antic regne de Saragossa. D'altra banda, també és a furs de Saragossa com es pobla el territori del marge esquerre del riu Algars, de l'antic districte d'Alcanyís (269). És destacable que els testimonis que intervenen en el document referit d'Horta són aragonesos: els bisbes de Saragossa i Tarazona, i els senyors de Calataiud i Fraga.

Tanmateix, l'intent reial resulta segurament infructuós, i són els cavallers templers els que projecten el repoblament definitiu dels termes d'Horta, segons es desprèn d'una concordia de 1185 amb el bisbe de Tortosa establerta a l'efecte (270).

A conseqüència de l'anterior, el 1192 l'Orde atorga una nova Carta a Horta (271); i en ella no s'al.ludeix als furs de Saragossa ni a cap altres, com tampoc es fa esment ni es deroga la Carta reial anterior; solament es recullen uns usos o costums agraris de Lleida com veurem.

Menció apart mereix el lloc de Bot, que fins el 1247 pertany a una família aragonesa, els Artusella (que posseeixen drets sobre Nonasp, a l'actual província de Saragossa, i el lloc de la Vall de Batea, avui integrada al terme de Batea). És en dit any 1247 quan Elvira d'Artusella, vídua de Guillem de Cervelló, fa donació dels llocs al Temple, incorporant-se Bot al domini directe del comanador d'Horta (mentre els altres dos s'integren a la Batllia de Miravet) (272).

Desconeixem si Bot pertanyia al domini dels Artusella, o bé es trobava infeudat a favor seu pel mateix Orde del Temple, com ocorria amb els altres casos de Nonasp i Vall de Batea. Però suposem que el lloc es troba poblat en aquell moment per aragonesos, com la Vall de Batea ho havia estat per veïns de Nonasp fins el 1244 (273); i segurament els seus pobladors es regirien pels furs aragonesos segons el que hem referit, per motius doncs diferents a Horta. Tanmateix, aquell lloc és un d'aquells als que s'atorguen els Costums de 1296, inspirats en el codi de Lleida i els Usatges de Barcelona (274).

3) Comanda de Miravet:

Distingim aquí entre els casos concrets de Batea i Algars d'una banda, i la resta de llocs de la Comanda.

3.1 Batea i Algars:

El 30 d'octubre de 1181 Batea i Algars rep d'Alfons I una Carta de població adreçada als seus habitants (275). En ella fixen els termes dels castells que es concedeixen, i indica que ho fa "ad fuerum Cesarauguste";

tot seguit s'afegeix: "Et dono vobis ut habeatis fueros et iudicios Cesarauguste per secula cuncta".

Això no obstant, en la mateixa data apareix un document de donació dels castells i termes de Batea i Algars a favor de Bernat Granell, perquè els guardi i repobli però "ad fuerum Barchinonae" (276).

Se'ns planteja, doncs, un doble problema. El primer evidentment és la duplicitat de documents que es refereixen als mateixos dominis, bé que adreçats un al conjunt dels pobladors establerts, i altre a un cavaller infeudant-li ambdòs castells; i el segon problema és quin dret és l'aplicable: els furs de Saragossa o els de Barcelona.

Encara se suscita un tercer conflicte: els dos castells es troben dins el districte de Miravet donat el 1153 a l'Orde del Temple (277), i malgrat això és el rei qui actúa.

En relació a aquestes qüestions, hem de dir que hi ha diverses opinions:

1) Quant a la coincidència de dates, sembla que respon més a un criteri d'assegurament de la validessa legal i jurídica de la concessió feta a Bernat Granell. És a dir, s'hauria fet primer la concessió popular, i davant el seu fracàs com havia passat a Horta, el rei en feia altra a un cavaller ja com a feudatari seu. Finalment, per tal d'evitar possibles problemes legals respecte els inicials pobladors de Batea i Algars, el segon document seria datat igual que el primer. En tot cas, hem d'advertir que en tots dos documents intervenen els mateixos testimonis i notari, i ningú podria plantejar la preeminència d'un o altre document.

El criteri anterior impera entre els autors (278); tanmateix PASCUAL estima que la primera Carta s'atorga el 25 d'octubre i la segona efectivament el 30 següent (279); segons aquell autor el rei en un primer moment atèn la reivindicació aragonesa sobre la zona de Batea-Algars, però tot seguit quasi d'immediat, se n'adona del seu error i restableix "una situació que se juzgó preferente" com és la pertinença d'aquells territoris al Comtat de Barcelona. Aquesta opinió pot ser vàlida, quan a la fixació del dret vigent (furs de Saragossa o de Barcelona); tanmateix, no s'explica quin paper correspon aquí a Granell, qui apareix de manera ben bé immediata molt pocs dies després del primer atorgament amb l'encàrrec entre altres de repoblar el lloc, quan ja hi ha pobladors establerts.

Per la nostra part hem de fer constar que: el primer atorgament es fa a favor de pobladors establerts dels termes dels castells, dels "omnibus populatoribus de rivo Algars et de Batea presentibus atque futuris", que podien ser aragonesos; a més, el rei dóna al notari intervinent Berenguer de Parets les esglésies que en es construeixin en aquells termes, deixant

"salvo iure" els drets del Bisbat de Tortosa; no s'estableix cap cens ni dret de cap mena, es fa la donació de tot "franchum et liberum"; i solament d'una manera expressa se'ls eximeix de lleuda i peatge "in totam meam terram nec in aqua".

Els documents no fan esment a que els llocs es trobin dins d'Aragó, com ocorre amb Horta; i l'exempció de lleuda i peatge és general per a tots els dominis del rei.

En canvi, la Carta feta a favor de Granell, si bé se li concedeixen els mateixos castells i termes, estableix que aquell ha de satisfer al rei les dues terceres parts dels censos i rendes que es produeixin. Censos i rendes que en una zona recent conquerida potser encara s'han de fixar pel que fa a l'establiment de la terra i els seus cultius, al bestiar, construccions etc. De fet no déu estar creat encara el nucli cristià de població o almenys no està consolidat, si encara no hi ha església, com es referia a la primera Carta (no es fa esment a sarraïns, que sembla fugirien quan la reconquesta, cap a l'altre marge de riu).

Des d'aquest punt de vista tindria certa consistència la primera teoria per la que datant el mateix dia tots dos documents, s'evitarien possibles problemes legals a Granell. És a dir, com si el feudatari reial pogués lliurement establir als pobladors amb les càrregues corresponents, sense que aquells poguessin adduir cap mena d'exempció reial.

Malgrat tot, tampoc es pot descartar que el document de donació a Bernat Granell fos un pur acte d'infeudament, i que en tal sentit s'estableixin els furs de Barcelona per regir estrictament les relacions de vassallatge entre aquell i el rei. Aleshores seguirien vigents els furs de Saragossa quant als pobladors (280).

El document adreçat a Granell li encomana, certament, el poblament i el millorament dels llocs donats, però també assenyala: "quod habeatis, et teneatis, et possideatis et expletatis, secure et potenter, per me et per meos (..), ad fuerum Barchinonae"; i més endavant indica: "et custodiat inde predicta castra et donetis (..), ad fuerum Barchinonae".

Així, Alfons I encomana a Granell la tenença, guarda i custòdia dels llocs de Batea i Algars. Pel que fa a l'encàrrec de repoblar els llocs, probablement es refereix a la consolidació i ampliació del nucli que constitueixen els pobladors, als que s'adreça l'altra Carta; no creiem que aquells desapareguessin o fossin desplaçats tan ràpidament. En definitiva, els pobladors es regirien pels furs de Saragossa com a ordenament que regula la convivència de les seves comunitats i la vida de llurs membres i llurs relacions de vassallatge senyorial; i ja l'àmbit d'aplicació dels furs de Barcelona es reduiria a les relacions de Granell amb el rei.

En qualsevol cas, si bé no es resol el problema doncs la segona Carta no es refereix ni deroga la primera, el cas és que Bernat Granell i els seus segueixen senyorejant els llocs els anys següents, fins que els cedeixen al Temple el 1187 (281).

2) Per últim, destacàvem el fet que el rei disposa directament sobre uns dominis que havien estat cedits al Temple el 1153. Podem pensar que el rei s'hauria reservat determinats drets sobre Batea i l'Algars per tal de poder actuar com ho fa. Tanmateix, hom opina que el Temple tenia un tant oblidada aquella zona atesa la seva llunyania del castell de Miravet, ja reconquerida i sense l'amenaça dels sarraïns, i que per això intervindria directament el monarca (282). Pot ser però, que realment el rei actui per considerar els llocs com aragonesos, i per aquella raó que estan exclosos de la Batllia de Miravet, del Temple i de Catalunya. Finalment a requeriment de l'Orde, Alfons I confirma el 1182 els termes de la Batllia incloent-hi Batea i l'Algars, i ja el 1187 els cavallers templers adquireixen a Bernat Granell els seus drets sobre els castells i termes.

En últim lloc hem de recordar que Batea i Algars són objecte de sengles noves Cartes de població: la primera el 1205 i l'altra el 1281 respectivament (283).

Quant a Batea, la nova i última Carta de 1205 s'adreça a 60 pobladors presents al lloc, dels que vuit l'aproven i signen "per nos et per omnes nostros predictos populatores". El document segueix la mateixa línia pel que fa a drets i deures de l'Orde que les anteriors d'Horta i de Gandesa, atorgades pel Temple el 1192. Amb una població ja establerta, l'atorgament de la nova Carta es pot deure a l'interès de l'Orde de clarificar i consolidar el seu domini front aquells pobladors, potser que arran algun conflicte suscitat per les Cartes anteriors d'Alfons I de 1181.

Respecte l'Algars, segons el document de 1281 es tracta d'un nou poblament a favor de 6 homes, de manera semblant a les anteriors de la zona, i es refereix a qüestions molt determinades (com la cèquia, molí, concessió d'aigüa per a regar els horts un dia a la setmana). És probable que el lloc estés despoblat, i aquell intent de poblament de 1181 no hagués donat bons resultats doncs com veiem han transcorregut 100 anys entre un i altre document.

3.2 Quant a la resta de llocs i termes de la Comanda:

Particularment ens referim a Nonasp i la Vall de Batea, que el Temple recupera plenament el 1247:

- Pel que fa a Nonasp, ningú planteja cap dubte per la seva pertinença al Regne d'Aragó, i s'integra dins la Batllia de Miravet fins a mitjans del s. XV (284). En tot cas ha de destacar-se que no figura el 1319 en la relació de

llocs i viles als que s'atorga el codi de Costums de la Batllia (285); efectivament, no se li atorga aquell capitulat inspirat en les "Consuetudines ilderenses" i en els Usatges de Barcelona, dret català en definitiva; aquella circumstància evidència que l'Orde de l'Hospital, concedent de l'ordenament, té perfectament definits els límits entre el Regne d'Aragó i el Principat de Catalunya.

- En el cas de la Vall de Batea que posseeixen en principi veïns de Nonasp, aquests són desplaçats i substituïts per altres de Batea per a acabar incorporant el lloc al terme d'aquella darrera vila (286).

Pel que fa a la resta de llocs i termes de la Batllia, paral·lelament al procés iniciat a Horta el 1192, el Temple segueix repoblant els altres dominis de Miravet. Se segueix amb Gandesa el mateix 1192 segons model d'Horta, i continua atorgant-ne a altres llocs els anys successius fins la darrereria del s. XIII (287).

B) El repoblament templer

El Temple inicia el repoblament de la nostra zona, d'una manera efectiva, podem dir que a partir de 1192, amb la concessió de les primeres Cartes de població, i després d'establir el 1185 una concòrdia amb el Bisbat de Tortosa sobre els seus drets en raó de les esglésies que es vagin construint.

Desconeixem que ocorre en un primer moment en general i salvant excepcions, amb la població sarraïna. Conforme avança la reconquesta, és probable que els sarraïns en la seva major part serien desplaçats cap al Sud, al que serà Regne de València, i cap a l'Oest, al marge esquerre del riu Algars, integrat finalment al Regne d'Aragó, on subsisteixen grups més compactes; però resten alguns col·lectius que pel que fa als dominis del Temple es concentren i redueixen finalment a les viles d'Ascó, Vinebre, Riba-roja, Miravet i Benissanet. Ja per a poblar els llocs abandonats, i talment per a instal·lar població cristiana als que es mantenen majoritàriament o íntegrament de població islàmica, s'atorguen aquelles Cartes de població o determinats privilegis (288).

Pel que fa a l'origen i procedència dels nous pobladors, en un document del 4 d'octubre de 1347 el castellà d'Amposta, fra Juan Fernández de Heredia, a requeriment del rei i en relació a Horta assenyala que el lloc va ser "dato a poblar (a) ciertos pobladores, los quales hi vinieron de Catalunya, y con certos carrechs e subjugacions que fazen por los bienes que son acostumbrados de dar ne asse (sic) poblar en Aragon en ningun lugar de Aragon, e los fossen dadas costumbres e usances de Catalunya al regimiento de las personas e segunt aquellas los templarios siempre los regiren" (289).

D'altra banda, en Corts de Perpinyà de 1350/51, es presenta un greuge presentat al rei per quant no s'havia resolt encara en aquell moment el conflicte sobre la pertinença d'Horta a Catalunya; es refereix "com lo comte de Barchinona conqueris Orca (Orta) de moros, ans que Cathalunya fos aiustada ab lo Regne d'Arago, e la poblas a costum e usatge de Cathalunya, e tots temps se tench per Cathalunya; e apres com lo Temple fo destruyt, per procuradors de Cathalunya lo dit d'Orca fos pres de mans del Temple e el batle general lo aministra mentre que Orca loch se tench per lo senyor rey, entro que'l papa dona los bens del Temple a l'Espital, e el Espital tots temps tench lo dit loch per de Cathalunya" (290).

Encara en un procés que se segueix davant la Reial Audiència de Barcelona entre la Universitat de Vilalba i terratinents veïns de la Fatarella resolt el 1476, es recull la declaració de que tots dos llocs "sunt populati" segons "civitatis llerde usum et consuetudinem" (291).

D'acord amb aquells tardans testimonis dels s. XIV i XV, sembla provat que els pobladors de la zona eren (majoritàriament) d'altres indrets del Principat i que es regien pel dret català.

D'altra banda hem de destacar que són els cavallers templers de Gardenys i Corbins, a les actuals comarques de Lleida, els que s'encarreguen en un principi del repoblament de la zona i deuen mantenir la seva influència segons es desprèn dels documents següents:

- El preceptor de la Comanda de Gardenys, fra Bernat de Claret, intervé en la Carta d'Horta de 1192 junt amb el de Tortosa i Miravet, fra Besó.
- El mateix fra Bernat de Claret, de Gardenys, atorga amb el mestre del Temple, fra Ponç de Rigalt, la Carta de Gandesa també el 1192.
- Justament aquella Carta de Gandesa estableix que els pobladors del lloc "respondeant semper domui Gardenii et domui de Corbins" (292).

Segurament que en aquell moment la zona es troba sota el control i gestió immediata de les cases de Gardenys i Corbins, més antigues que les de la Ribera. Existeix en efecte la Comanda de Miravet, però integrada amb la de Tortosa i configurades en conjunt a manera d'una demarcació provincial o prioral, com serà la Castellania d'Amposta en l'organització territorial de l'Orde de l'Hospital (293); creiem que s'hauria encomanat a aquelles altres Comandes l'organització del districte de Miravet.

Es tracta això no obstant d'una situació transitòria, atès que al poc temps l'any 1194 apareixen els mateixos preceptor de Miravet i Tortosa fra Guillem de Sant Pau, i el mestre de l'Orde Ponç de Rigalt, atorgant nova Carta a Gandesa en iguals termes que l'anterior, si bé indicant clarament que els seus pobladors depenen del castell de Miravet (el document no es refereix a Gardenys ni Corbins) (294). Són Cartes pràcticament

coincidents, i més aviat sembla que la segona s'atorga per tal de deixar fora de dubte que Gandesa depèn del castell de Miravet.

D'altra banda, confirma d'alguna manera l'origen dels pobladors nous el fet que el repoblament en tots els dominis templers de la Terra Alta i Ribera d'Ebre es fa a ús i costum (agraris) de Lleida.

Aquesta circumstància solament pot explicar-se, al nostre entendre, pel fet que la zona fos repoblada efectivament amb cristians vinguts de Lleida o de zones del seu entorn, i que en establir-se a les viles i llocs de les riberes de l'Ebre segueixen practicant llurs usos i costums i el seu propi dret, en definitiva. Ben cert és això no obstant, que tal fet requeriria el vist-i-plau de l'Orde del Temple com a senyor del lloc, doncs res li impediria establir altres usos diferents.

Examinant ja les Cartes de població atorgades pel Temple a la darreria del s. XII i al llarg del XIII, observem l'influència i vigència en ordres diferents d'usos i costums de Lleida. Veurem per separat els casos de les Comandes d'Horta i Miravet d'una banda i d'altra el de les d'Ascó i Ribarroja ateses les variants que s'observen.

Un dels aspectes en els que incidirem és el relatiu als pesos i mesures que s'estableixen, i que segons informació documental de la darreria del s. XVI a tota la zona de les comarques de Terra Alta i Ribera d'Ebre no són altres que les mesures de "pes, mida y mesures" de Lleida amb alguna mínima variació i excepció (295).

1) Comandes d'Horta i Miravet

1.1 Quant a mesures agràries:

Deixem de banda els intents repobladors efectuats directament per Alfons I (d'Horta, el 1165, i Batea i Algars el 1181), als que ja ens hem referit, i ens centrem en l'endegat per l'Orde del Temple a partir de la Carta d'Horta el 1192, que al mateix temps constitueix el punt de referència per a les que s'atorguen els anys següents, almenys fins el 1205 quan es concedeix la de Batea. En aquest darrer cas se segueixen les línies generals de l'anterior d'Horta, però ja a partir d'aquell moment en el poblament dels llocs immediats a Batea dins la Batllia de Miravet es prendrà com a referència el document d'aquella vila malgrat que en alguna ocasió els atorgants encara es remetin a Horta.

Insistim en aquesta darrera qüestió de referència a una o altra Carta perquè els drets dominicals de l'Orde es fixen en cada cas conforme apareixen en aquelles mitjançant, normalment, una remissió expressa al document en qüestió. I justament aquells drets senyorials esdevenen "costums" d'Horta o Batea, expressant-se així en les Cartes que es

concedeixen als altres llocs de les Comandes respectives; costums que hem d'entendre en referència exclussiva a usos fonamentalment dominicals establerts en les relacions dels pobladors amb els seus senyors i no en el sentit d'existir un ordenament jurídic ampli, com són els "Consuetudines ilderenses" o els d'Horta o de Miravet als que ens referim més endavant, veritables codis jurídics.

Seguint doncs l'ordre cronològic de les Cartes de població atorgades pel Temple, podem veure en primer lloc les referències a usos o costums de Lleida pel que fa a mesures de superfície de les heretats i de fruits (296):

a) A la Carta d'Horta, del 10 de gener de 1192, es disposa que "in unoquoque anno donent nobis et nostris de censu illi et sui pro unaquaque pariliata unum kafiz medium frumenti et ordei mensuram llerde ad festum sancti Michaelis"; i s'afegeix que els pobladors "habeant XXIII kafizatas ad mensuram llerde medium frumenti et ordei". Aquelles 24 cafisades (o "yugadas" com apareix en la traducció castellana del document, equival a la "pariliata" o "parellada" a la que es refereixen les Cartes atorgades amb posterioritat. D'altra banda, el Temple es reserva tots els drets senyorials dominicals, com són els molins, forns, carnisseria, mesures, ferreries i "que ius nostrum pertinent".

b) A la Carta de Gandesa, de 13 de març de 1192, s'atorga als pobladors terres de cabuda de "XXIII kafizadas" (per a sembrar 24 cafisades de gra), i es fixa el mateix cens que a Horta, a fer efectiu el mateix dia de Sant Miquel. No es fa referència aquí a Lleida, però més endavant s'assenyala: "et habeatis totum predictum honorem ad illam consuetudinem sicut populatores de Orta". En qualsevol cas, es reserven tots els seus drets dominicals. Afegim, en relació amb els beneficiaris del document, que si bé desconeixem llur origen, destaquem que apareix un Benet d'Artesa, segurament natural d'Artesa, i potser relacionat amb Arnau d'Artesa ciutadà de Lleida i senyor de Garcia la segona meitat del s. XIII (297).

c) En la segona Carta atorgada a Gandesa el mes d'abril de 1194 es reproduïxen els extrems de la de 1192, fins i tot la remissió als costums d'Horta, però afegint al final que el cens a satisfer "de unaquaque pariliata terre unum kaficium, medium tritici et medium ordei, ad mensuram de llerda".

d) La Carta atorgada el 1198 a Pinell segueix més en la línia de l'última de Gandesa, i es disposa que per cada "parielieta de XXIII kaficiis seminatura" se satisfaci el mateix cens que els anteriors, afegint: "Iste pariliate sunt ad mensuram llerde et census debet persolvere ad mensuram llerde". Per la nostra part, diguem també que entre els pobladors figura un Pere de Tàrrega potser dit així com és freqüent pel seu lloc d'origen que seria Tàrrega, a l'actual província de Lleida.

e) En el cas de Batea, la Carta de 25 de novembre de 1205 atorga la mateixa parellada de terra de 24 cafisos que en els casos anteriors amb el mateix cens, indicant-se "ad mensuram llerde", i també a pagar per Sant Miquel. D'altra banda, el Temple es reserva com en casos anteriors, tots els seus drets dominicals.

f) Quant a Rasquera, la Carta de 1206 estableix com a cens i entre altres la fanega d'ordi "ad mensuram llerde".

g) En una nova Carta de Pinell, de 15 de març de 1207, es segueix fent-se al·lusió a les mesures de Lleida, bé que el cens ja és de 15 cafisos. En aquest cas quan als restants drets dominicals, l'Orde se'ls reserva "secundum morem Orthe".

h) La Carta de la Vall de Batea, de 28 de desembre de 1244, refereix que la donació es fa "ad bonum forum atque usum vel consuetudinem Batee", i disposa que el cens a satisfer de 7 cafisos sigui segons mesura també de Batea. I justament aquelles mesures de Batea eren les de Lleida, segons la seva Carta de 1205.

i) L'11 d'octubre de 1248 s'atorga Carta al lloc de Gandesola, "ad forum et consuetudinem, sicut aliis nostris populatoribus". Entenem que es refereix als usos i costums dels llocs anteriors, cosa que implica la vigència dels de Lleida segons hem vist.

j) El 8 de setembre de 1280 s'atorguen Cartes de població als llocs d'Almudèfer i Pinyeres, dins la Batllia de Miravet: en el primer cas es fa a favor de dos veïns d'Horta, i tot i no haver-se localitzat el document en qüestió és probable que es fés a usos i costums d'Horta, segons la Carta d'aquella vila de 1192, més si recordem que el lloc pertanyia a la Comanda d'Horta; i pel que fa a Pinyeres el poblament es fa segons costums de Batea, de la mateixa Comanda i territorialment limítrof. En un i altre cas indirectament ens estem referint a usos i costums de Lleida.

k) En el cas d'Algars, es concedeix una Carta el 23 de gener de 1281; en ella tornen a apareixer les mesures de superfície (una parellada de terra, equivalent a 24 cafisos), i les dels censos anuals doncs el poblament es fa "secundum consuetudines in quibus sunt homines de Bethea populati". Després el Temple es reserva els restants drets dominicals també segons costums de Batea.

l) La Carta de la Devesa de Massaluca de 5 de maig de 1294, fa esment a la mesura censal i als costums de Batea, com en el cas anterior.

1.2 En l'ordre senyorial i comunitari:

Aquelles Cartes de població contenen en alguns casos altres normes a més de les merament comunitàries de caràcter agrari. Efectivament es recullen determinats preceptes de contingut més jurídic regulant aspectes de les relacions entre l'Orde i els seus vassalls, l'origen dels quals es pot situar a la Carta de Lleida de 1150 o en altres costums de d'aquella Ciutat, i que en conjunt constitueixen les fonts del text de els "Consuetudines ilerdenses" (298). També hem d'advertir que quan als nostres llocs es fa al·lusió als Costums de Lleida no s'està fent referència pròpiament a un text o codi determinat, sinó al conjunt del dret propi d'aquella Ciutat.

1.2.1 Pel que fa a la Carta de Lleida de 1150:

a) El principi de protecció i defensa dels vassalls front "cunctos homines et feminas" o davant "omnes personas" (Cartes d'Horta -1192-, Gandesa -1192 i 1194-, Rasquera -1206-, Vilalba -1224-, Gorrapte -1237-, Vall de Batea -1244-, Gandesola -1248-) (299).

b) Lliure disposició dels béns establerts a favor de qualsevol persona, excepte "militibus et sanctis" per tal d'evitar l'establiment als dominis templers d'altres persones o instituts que gaudeixin d'immunitats (Cartes d'Horta -1192-, Pinell -1198 i 1207-, Batea -1205-, Rasquera -1206-, Camposines -1209-, Vilalba -1224-, Gorrapte -1237-, Vall de Batea -1244-, Algars -1281-, Devesa de Massaluca -1294-) (300).

1.2.2 Segons altres costums o privilegis:

Hi ha disposicions recollides al capítulat dels "Consuetudines ilerdenses" de 1228, com a costums de practica anterior reconeguda o privilegis atorgats, i que després també apareixen en les nostres Cartes de població:

a) És el dret de fadiga senyorial per deu dies, que recullen diferents Cartes: d'Horta -1192-, Gandesa -1194-, Pinell -1198 i 1207-, Batea -1205-, Rasquera -1206-, Vall de Batea -1244-, Algars -1281-, Devesa de Massaluca -1294- (301).

b) L'exempció de mals usos procedents dels Usatges de Barcelona, que apareix a les dues Cartes de Pinell de 1198 i 1207 (bé que en la primera s'assenyala que l'Orde no demanarà "exorchias ne cocucias nec intestias", i en la segona es limita a indicar que mai no se'ls exigirà "nullum malum usaticum"); i, en la de Rasquera de 1206 (com a la primera Carta del Pinell) (302).

2) Comandes d'Ascó i de Riba-roja:

Hem de distingir en aquest cas entre la Carta de Vilalba, les de Camposines i Gorrapte, i la de Castellblanc o Berrús (303).

a) Segons la Carta de Vilalba de 10 d'abril de 1224, el Temple rebrà "pro censu viginti chaficia bladii, medietatem scilicet frumenti et medietatem ordeï ad rectam fanecham venalem civitatis Ylerde", i es reserva els restants drets dominicals de molí, forn, ferreria, etc. "ad forum Orte", malgrat la evident vinculació de Vilalba amb Ascó (és membre d'aquesta Comanda, i per exemple han de satisfer el delme i la primícia dels fruits a l'església d'Ascó).

A més, també la Carta de Vilalba conté les disposicions sobre: el dret senyorial de fadiga per deu dies; l'excepció de no poder disposar dels béns establerts a favor de militars i clergues, i la defensa dels vassalls i llurs béns. D'altra banda la Carta eximeix els pobladors de "questia et aliqua alia servitute".

b) En les altres dues Cartes indicades, en canvi:

- A Camposines la Carta de 1209 estableix com a cens anual "X cafic, medietatem tritici, medietatem ordeï (..) ad fanecham Azconis", i es disposa que es posseeixi el lloc "ad consuetudinem Azconis".

- I a Gorrapte la Carta de 1237 estableix un cens de "tria caficia bladi, medietatem tritici, medietatem ordeï, ad rectam fanecam Azconis".

Coneixem que la mesura de la fanega d'Ascó és justament la mateixa de Lleida (304); talment el contingut del cens meitat blat i meitat ordi, qualsevol que sigui la mesura a satisfer, ens indica també que l'Orde segueix el mateix criteri als dominis d'Ascó que a Horta i Miravet.

D'altra banda, tant a Camposines com a Gorrapte com en altres casos més amunt vistos, es recullen disposicions referents: al dret de fadiga per 10 dies; la defensa dels vassalls i els seus béns; i l'excepció de no poder disposar d'aquells a favor de "militibus et sanctis". Coneixem també que a Ascó, segons privilegi sembla ser senyorial regeix la fadiga per deu dies (305).

c) La Carta de Castellblanc o Berrús (aleshores a la Comanda de Riba-roja) de 26 de maig de 1294 en canvi es limita a indicar un cens anual pel terme d'un cafis de blat i altre d'ordi (els mateixos fruits que refereixen les anteriors), però no esmenta quina mesura s'ha d'usar. Això no obstant, es recull el dret de fadiga de 10 dies, i també la prohibició de disposar dels béns cedits a favor de "militibus, infanzonibus et sanctis ac personis ecclesiasticis et religiosis".

C) La delimitació territorial en temps de Jaume I

El primer intent per delimitar territorialment el Principat i el Regne d'Aragó no es produeix fins el regnat de Jaume I, la primera meitat del s. XIII, i en funció dels diferents testaments i repartiments territorials que fa dels seus dominis entre els seus fills Alfons, fruit del primer matrimoni del monarca, i Pere, Jaume i els altres nascuts del seu segon matrimoni.

El 16 d'abril de 1234 Jaume I "in generale Curia constituti", entre altres disposicions, confirma els dominis dels Ordes del Temple i de l'Hospital a Catalunya, sense major concreció (306). Als testaments de 1222 i de 1242 es refereix als seus dominis, però no fixa cap límit (307).

En un tercer testament de 20 de gener de 1244, reparteix els Regnes entre els seus fills Alfons, Pere i Jaume. Catalunya s'assigna a Pere, però es planteja una protesta per part dels catalans quant als límits de les actuals Comarques de Lleida, al Nordoest del territori (308).

És ja al quart testament de 19 de gener de 1248, que el rei estableix amb major concreció els límits territorials quan decideix atorgar Aragó a Alfons, i a Pere Catalunya i Mallorca. Segons refereix ZURITA aquell document disposa els límits que ja resulten aleshores dubtosos entre els Regnes d'Aragó, València i el Principat; i concretament pel que fa a la nostra zona respecte d'Aragó assenyala que la frontera amb Catalunya es troba "entre Alcañiz y Morella, y de alli passava a Valderrobles y salia al termino de Orta, como dividia sus terminos con Tortosa y por las riberas de Ebro. Continuavanse los limites como discurre aquella ribera hasta Mequinença, y passavan a dar a Torrente, que era una villa del Espital de Hierusalem, y de alli a Vililla, Vallobar, Alcolea, etc." (309).

Segons aquesta descripció de la frontera catalano-aragonesa tot el marge dret del riu Ebre des de Miquenensa correspon a Aragó; però després afegeix: "Desinuava el rey los limites de Cataluña, de oriente a occidente, desde el puerto de la Clusa hasta el rio Ulldecona, y de aquel rio como sale la pendiente de Traseras al passo de Miravete, y atraviessa el rio hasta Mequinença, declarando que Mequinença se incluyesse dentro de Cataluña, de cuyo dominio dize el rey que era entonces, y desde Mequinença como seguian los mojones hasta Fraga y Monçon". D'acord amb això podriem dir que els dominis d'Horta i Miravet serien aragonesos, i els d'Ascó més amunt d'aquell pas de Miravet, s'inclourien dins Catalunya, amb Miquenensa (actualment de la província de Saragossa).

Hi ha un nou testament de 1251 que no solventa el conflicte (310). Dos anys després té lloc un nou arranjament territorial, i es declara que els territoris del Comtat de Barcelona van des del riu Cinca fins a Salses, i segueixen el curs de l'Ebre des de la desembocadura d'aquell afluent fins

al mar. Per aquest acord, la zona que ens ocupa al marge dret del riu també s'integra a Aragó (311).

Finalment el 1262 el problema hereditari entre els fills dels dos matrimonis de Jaume I resta resolt per la mort de l'hereu Alfons, fill de la primera esposa Elionor de Castella; i l'altre fill Pere (fruit del segon matrimoni amb Violant d'Hongria), hereta íntegrament Aragó, València i Catalunya. D'aquesta manera, desapareix el conflicte hereditari, i resta en suspens la qüestió fronterera i no es resol fins ben entrat el s. XIV (312).

D) Les reivindicacions locals front Aragó

Les primeres informacions documentals que ens arriben sobre el conflicte catalano-aragonés a les Comandes templeres de la Ribera d'Ebre i Terra Alta són de la segona meitat del s. XIII i al llarg del XIV. La reacció dels pobladors d'aquells dominis és en ocasions contradictòria, especialment a Horta on tan aviat es reivindica la seva inclusió al Principat com la seva pertinença a Aragó. D'altra banda és diferent el procedir dels comanadors templers i hospitalers (que senyoregen aquells dominis a partir de 1317): en contra del que habitualment s'ha sostingut, els comanadors templers mantenen una actitud vacil·lant doncs arriben a reconèixer la vigència dels furs aragonesos, mentre que per exemple atorguen a Horta el 1296 un codi de costums inspirat en els Costums de Lleida i en els Usatges de Barcelona; per la seva part l'Orde de l'Hospital en la persona del seu castellà d'Amposta reivindica la pertinença dels seus dominis al Principat.

La segona meitat del s. XIII i la primera del XIV es caracteritzen perquè són les autoritats judicials aragoneses les que actuen contra les Universitats d'aquelles Comandes, exigint l'aplicació dels furs d'Aragó i el seu sotmetiment a la Junta i al sobrejunter de Saragossa, o al seu lloctinent d'Alcanyís. En aquestes ocasions aquelles Universitats es reivindiquen catalanes.

En canvi, particularment en el període en que fra Sanç d'Aragó ostenta la Castellania d'Amposta (a partir de 1325), els conflictes locals sorgeixen quan les Universitats s'oposen a determinades càrregues tributàries imposades en raó de donatius atorgats pel castellà al rei; o bé contra la jurisdicció que ostenta el castellà, en concret la instància judicial d'apel·lacions. Aquesta situació interna podem dir que és aprofitada per les autoritats aragoneses, com l'arquebisbe de Saragossa o altres consellers reials que recolzen la reclamació local de que es tracta i reivindiquen davant del rei la pertinença d'aquells dominis a Aragó.

Pel que fa als donatius promesos pel castellà d'Amposta i l'Orde de l'Hospital al monarca i que es repercuteixen als vassalls, en coneixem tres: un de 6.000 sous jaquesos, el 1325; altre de 18.000 sous el 1328,

oferts a canvi de la confirmació reial de determinats privilegis concedits el seu dia als vassalls de la Castellania d'Amposta; i un tercer de 1329 de 250.000 sous "in auxilium expensarum felicis coronacionis" del rei, a satisfer per la Castellania i el Gran Priorat de Catalunya (els dos Priorats hospitalers amb domini al Principat) previ reconeixement dels privilegis atorgats pels predecessors d'Alfons III a l'Orde de l'Hospital (313).

A més de l'anterior, el març de 1332 el rei convoca entre altres al castellà d'Amposta per a assistir a les Corts que se celebraran l'any següent a Montblanc, a fi de tractar la situació creada per la invasió de València pels sarraïns de Granada, i les revoltes dels d'aquell mateix Regne. En aquelles Corts es fixa l'aportació econòmica i amb recursos humans de la Castellania, per a anar a combatre els invasors i sufocar les revoltes (314).

Finalment la situació déu ser d'especial virulència, quan el 5 d'agost de 1336 el castellà fra Sanç d'Aragó estableix un conveni amb el comte de Prades titular de la Baronia d'Entença i per tant amb territoris veïns als de l'Hospital, pel que dit comte (l'infant Ramon Berenguer, fill de Jaume II i nebot del castellà), es compromet a no rebre ni acceptar als seus dominis en el termini de sis mesos cap vassall del castellà (d'Horta, Miravet, Ascó o Riba-roja, ja fossin cristians, jueus o sarraïns), si no és que es traslladin als seus territoris amb tots llurs béns i es sotmetin al seu domini i jurisdicció (315). El comte de Prades ho promet al castellà "attendentes amorem, affectionem et bonam voluntatem quos habemus et habere debemus ad personam vestri".

Passem, això no obstant, a veure cada cas en concret:

1) Comanda d'Horta:

D'aquesta Comanda és d'on tenim major informació documental sobre el conflicte territorial al que ens referim. Els homes i Universitat d'Horta en ocasions ells mateixos es declaren aragonesos; però en altres demanen el reconeixement reial de la vigència del dret català i la seva pertinença al Principat. Tot deu dependre de quins siguin llurs interessos en un moment determinat.

Així veiem com el 1278 intervé el justícia de Morella forçant els habitants d'Horta a jurar fidelitat al rei segons els furs d'Aragó; aquells s'oposen, i finalment el rei resol el conflicte ordenant que li jurin tal fidelitat "secundum consuetudines loci secundum que sunt populati" (316); això no obstant el jurament es farà "in posse suo", d'aquell justícia. El document no fa cap al·lusió a quin és el dret amb el que Horta fou poblada, però com hem vist més amunt i superat el primer intent repoblador d'Alfons I, a partir de la Carta atorgada pel Temple el 1192 i segons els testimonis posteriors també indicats del s. XIV (317), i tenint

en compte talment que el motiu de l'oposició inicial era que es negaven a prestar fidelitat al rei segons els furs d'Aragó, entenem que aquell dret era català, concretament els costums de Lleida i els Usatges de Barcelona en els que després s'inspiren les "Consuetudines" atorgades a la Comanda el 1296 (318).

Tanmateix, el mes de novembre de 1281 el rei disposa que Horta es regeixi tant en causes judicials com extrajudicials pels costums i furs d'Aragó (319).

Per altre document datat el 14 de maig de 1282 es declara que "in locis ultra rivum de Algas", els tributs de la cinquena i del monedatge els recapta el sobrejunter aragonès perquè en definitiva es tracta de llocs del Regne d'Aragó (320); cal destacar que s'està referint a llocs més enllà d'aquell riu considerant-ho des d'Aragó i s'inclou Horta confirmant la jurisdicció d'aquell sobrejunter per a exigir-hi aquells tributs.

En una altra ocasió el 1282, també actua el sobrejunter de Saragossa a ordres del rei exigint dels homes d'Horta el pagament de determinats deutes; no sabem que és el que ocorre finalment, però atès que aquell ha d'acudir novament al rei per a seguir endavant amb la seva reclamació, suposem que els afectats s'oposen possiblement per declarar-se catalans (321).

D'altra banda, veiem com l'any 1290 a la Cúria de Saragossa se segueix un procés per robatori de ramat contra uns veïns d'Horta (322). I l'any 1291 el justícia d'Alcanyís persegueix uns delinqüents (un d'ells veï d'Horta), pel terme de Caseres (de la Comanda d'Horta), i deté alguns veïns del lloc; a petició del comanador d'Horta el rei ordena el mes de març de dit any al justícia, jurats i Consell d'aquella vila que alliberi els detinguts, i disposa que es procedeixi conforme les ordinacions de la Cúria de Saragossa (323).

El mateix 1291 el procurador general de Catalunya ordena l'exacció del tribut de "cena" als frares i homes dels llocs de l'Orde del Temple que es troben dins el territori de les Vegueries catalanes, i entre ells Horta. El comanador i vassalls d'Horta protesten al rei contra aquella imposició, i al·leguen que estan exempts d'aquella càrrega per privilegi del rei Alfons II. Jaume II s'adreça el 7 d'octubre de 1291 al veguer de Lleida i a tots els seus oficials del Principat i els refereix que aquell tribut va ser establert pel seu pare, el rei Pere, però que fou revocat pel seu germà Alfons II; en conseqüència ara ordena que no s'exigeixi el tribut (324).

Tanmateix, poc després el 10 de maig de 1292 el comanador i els homes d'Horta s'oposen a satisfer una sisa ordenada a Catalunya, declarant que no hi formen part (325).

Malgrat l'anterior, el 16 d'abril de 1296 justament en relació amb l'administració de justícia, s'estableix una concòrdia entre l'Orde del Temple i la Universitat i homes d'Horta, per la que:

a) De les causes civils coneixerà en primera instància el batlle o altre oficial que designi el comanador; en una segona instància podrà apel·lar-se davant el comanador, qui elegirà a l'efecte un jutge especial; i com una tercera instància, podrà apel·lar-se la resolució del comanador davant el mestre provincial de l'Orde.

b) I en causes criminals, també hi entendrà el batlle assistit d'un escrivà (creiem que amb funcions d'assessor també) i dels jurats de la vila; en aquest cas es permet que per a poder complir llur funció, els jurats s'assessorin amb un savi que desitjin encara que sigui de fora la vila (326).

Aquella concòrdia confirma que l'Orde del Temple ostenta la jurisdicció sobre la Comanda i exerceix en exclussiva l'administració de justícia, sens perjudici de les atribucions encomanades als representants municipals en les causes criminals.

D'altra banda, en la mateixa data de 1296 s'atorguen les "Consuetudines" d'Horta, veritable codi jurídic amb el que es fixa el dret propi dels llocs de la Comanda i es solventen controvèrsies anteriors al respecte; a aquests costums ens hi referim més endavant, però hem de dir que els mateixos estàn inspirats en ordenaments catalans com els "Consuetudines ilerdenses" i els Usatges de Barcelona, i disposen que el codi barceloní amb el dret comú constitueixen el dret supletori del local (327). A part, entenem que en virtut d'aquesta nova concòrdia devia restar sense efecte aquell disposició anterior d'Alfons II de 1281, que ordenava que els homes d'Horta es regissin pels costums i furs d'Aragó.

Els anys 1300, 1308 i 1309 troben al vicari i al batlle reial de Tortosa exercint la seva jurisdicció a Horta en diferents qüestions judicials i de límits territorials amb la Ciutat de Tortosa i els termes de Paüls (328).

Entretant Jaume II atorga el 8 de març de 1305 un altre privilegi, a instància del comanador templer d'Horta, en el que es declara que el procurador general de Catalunya no pot exigir a aquella Comanda i els seus vassalls el tribut reial de cena, perquè dits dominis es troben "infra limitis Aragonum", i el seu cobrament correpon al procurador d'Aragó (329).

Tanmateix i no obstant tot l'exposat, el 13 de novembre de 1319, ja possessionat l'Orde de l'Hospital de la Comanda d'Horta, un procurador representant comú del comanador i de la Universitat local declara davant del sobrejunter de Saragossa que durant alguns anys i fins aleshores

aquella Comanda havia format part per la força i coaccionadament de la Junta de Saragossa, sense el seu consentiment i sense que tal cosa fos recolzada per cap fur o costum. Per això i a continuació el procurador demana que la Comanda sigui exclosa de dita Junta (330).

Vers l'any 1322 en una relació de quins eren en aquell moment els oficials reials al Regne d'Aragó, es declara d'una banda que el lloctinent del sobrejunter de Saragossa a la localitat d'Alcanyís és Ferrer Gasa veí d'Horta, i d'altra que a Horta talment existia creat el càrrec de lloctinent del sobrejunter però que aleshores es trobava vacant perquè, com afegeix, aquella població es de Catalunya (331).

És probable que entre 1319 i 1322 s'hagin fixat els límits entre Aragó i Catalunya, incloent Horta al Principat; però el conflicte no està acabat. Així el 7 d'abril de 1325 el rei Alfons confirma a favor dels homes de d'Horta i dels llocs de la seva Comanda altre privilegi de 14 d'abril de 1323 atorgat pel seu pare el rei Jaume, d'exempció de lleuda, peatge, portatge i altres als vassalls de l'Orde de l'Hospital (cristians, jueus i sarraïns), però el més important és que el rei indica que Horta pertany al Regne d'Aragó (332).

Mentretant el 9 d'octubre de 1325 els jurats d'Horta s'oposen a la recaptació d'un subsidi (6.000 sous jaquesos) que el castellà havia concedit a Alfons III (333).

El 9 d'abril de 1326 per motius que desconeixem, el rei declara que "ponimus, recipimus et confirmamus sub nostra speciali protectione et comanda" al comanador d'Horta i a tots els vassalls i béns de la seva Comanda (334).

El 4 de novembre de 1328 el monarca s'adreça als prohoms i Universitats d'Horta i dels llocs de la seva Batllia, i declara que per la seva voluntat i perquè "augmenti vostram fellicita" els atorga un privilegi pel que tot judici i tota apel·lació, tant civil com criminal, i en definitiva tota causa judicial i extrajudicial s'ha de seguir segons "status, legis, dignitatis, ordines ultra conditionis existat" al Regne d'Aragó (335).

Més d'un any després, el 12 de desembre de 1329, el Justícia d'Aragó dicta una sentència a instància de la Universitat d'Horta per la que se l'eximeix de satisfer una talla imposada pel castellà d'Amposta (solament coneixem aquesta referència, però és possible que la resolució tingui a veure amb aquella reclamació anterior de 1325 contra el castellà). La mateixa resolució reconeix el dret de la Universitat i dels homes d'Horta a apel·lar al rei o al justícia d'Aragó, però no davant el castellà d'Amposta atès que aquest és el costum general "in toto Regno Aragonum" (336).

El 8 de febrer de 1331 el rei, de manera semblant a com havia fet el 1326, declara que posa sota la seva especial protecció i custòdia els homes i Universitats de la Comanda d'Horta sense referir-se en aquesta ocasió als frares de l'Hospital (337).

En "Generalis Curia" del Regne d'Aragó tinguda a Saragossa, el 4 de març de 1331, i a la que assisteix el castellà d'Amposta, s'acorda que en tot negoci i judici a la Comanda d'Horta s'han d'observar els furs i els costums aragonesos, afirmant que no poden procedir "per consuetudines paccionales" (338). Entenem que l'al·lusió als costums pactats es refereix al codi de 1296 que per aquella resolució deuria restar derogat.

A més de l'anterior però en data desconeguda, els homes d'Horta apel·len davant del rei contra una altra imposició del castellà establerta "per alguna ajuda" que aquell havia acordat atorgar a Alfons III. L'arquebisbe de Saragossa i altres consellers reials aragonesos, enemistats amb el castellà fra Sanç d'Aragó, "deren tota favor que pogueren als homens d'Orca" de manera que dit arquebisbe encomanà el 1333 al Justícia d'Aragó l'oportuna "comissio", és a dir: la missió de dictaminar sobre aquella apel·lació, però indicant-li que fos "dient que era d'Arago" (339).

Com sigui que aquell any se celebren Corts catalanes a Montblanc, el General de Catalunya que coneix l'afer, presenta un greuge per "la iniusticia que'l rey feya de privar l'Orde de sa possessio de les appellacions e acomanar la conexensa al Justicia d'Arago".

La qüestió suscitada pels homes d'Horta té doncs un doble caràcter: d'una banda s'oposen davant del rei a una imposició tributària del castellà; i d'altra, acudint de fet al monarca, estan evadint-se de la jurisdicció senyorial que ostenta l'Orde de l'Hospital.

La resposta del rei fou que no havia resolt l'apel·lació presentada, i que ho faria "entro que fos conegut si lo dit loch era de Cathalunya o d'Arago"; tot seguit es designarien tres jutges (un català, altre aragonés i un tercer valencià) encarregats de dictaminar i resoldre sobre la pertinença d'Horta a Catalunya o no.

El mes de maig de 1336 el rei Pere posa novament sota la seva especial protecció les Universitats i homes (amb els seus fills, familiars i béns) de la Comanda d'Horta (340).

Poc després, el 4 d'agost de 1336 el rei s'adreça a Bernat Jorba jurisperit d'Horta, perquè en relació amb una apel·lació presentada contra una sentència del batlle d'Horta dictada a Morella (Saragossa) el 12 d'agost de 1335, resolgui sobre quin és el dret aplicable al lloc, si els furs d'Aragó o els costums locals, i comprovant també si el privilegi del rei Alfons sobre la vigència dels furs aragonesos fou derogat per algun "instrumento" (341).

Finalment, per sentència de febrer de 1339 el rei declara que a Horta han d'usar-se els furs d'Aragó (342); la resolució es recolza en el testament de Jaume I de 1248 segons el qual Horta i la seva Batllia es trobarien "in dicto Regno Aragonum et intra limites et terminos dicti Regni situata"; i en diferents privilegis i resolucions de diversa índole a les que ja ens hem referit (343).

D'altra banda, "la Cort de Cathalunya" celebrada a Barcelona el 1340 presenta un nou greuge al rei per l'anterior resolució adduint que aquella es va dictar "per la gran favor que Michel Perez Sabata e altres qui eren del Consell del senyor rey, los quals eren aragonesos, donaren a Orca, e per LX milia solidos que aquells d'Orca donaren al senyor rey". Per aquells motius la Cort entèn que "dit senyor rey priva les costumes e los usatges de Cathalunya e del dit loch d'Orca e meteren-lo de for d'Arago" (344).

Amb aquell últim greuge el rei "fou afrontat de la iniusticia que havia feta, e mana tornar lo dit loch d'Orca a costumes e usatges de Cathalunya e revoca lo for d'Arago". Efectivament, segons aquella resolució el rei ordena que totes les causes i litigis se segueixin segons els costums del lloc, "tam in causis principalibus, quam appellorum et terminationibus earundem"; així com en "testamentis, emptionibus, venditionibus, permutationibus et concanbiis", i en tot document públic de contracte de qualsevol naturalesa (345).

La reacció dels habitants d'Horta a aquesta darrera resolució no es feu esperar, doncs arriben a aliar-se amb la Unió que s'havia format al Regne de València i que s'havia aixecat en armes contra el Regne. Ja amb l'ajut d'aquella "despullaren l'Espital" de la possessió de la Comanda, assetjen el castell, combaten l'Orde, i restitueixen pel seu compte els furs d'Aragó.

Presa València i sotmesos els rebels d'Horta, el castellà recupera els seus dominis i torna a establir "les costumes e'ls usatges de Cathalunya, (..) e cobra la jurisdicció segons que li'n solia haver".

Malgrat l'anterior, la situació no es soluciona definitivament; els habitants d'Horta deuriem presentar alguna altra apel·lació davant del rei, atès que tenim notícies d'un requeriment reial adreçat al castellà d'Amposta el 1347 perquè informès sobre la procedència i origen dels pobladors de la Comanda i el dret amb el que fou poblada. El castellà informa que els pobladors provenien d'altres indrets del Principat i que es regien per costums i usos del mateix tal com fou establert per l'Orde del Temple (346).

D'altra banda, el febrer de 1348 se celebra un acte d'homenatge i jurament de fidelitat pels vassalls d'Horta (com també es fa a les Comandes d'Ascó i Miravet); és un acte breu i general, destacant en tot

cas que es confirmen genèricament els costums locals i es declara que aquells vassalls "no puxen demanar altra ley, ni aver appellacions a ninguna persona, sino als frares de l'Espital", acceptant-ho plenament amb la única condició que "justitie sie tenguda" (347).

Però aquell plet de 1347 no esta resolt quan es celebren les Corts de Perpinyà de 1350/51, ja que en elles es presenta un nou greuge relatant tots els fets descrits i referint-se a la pertinença d'Horta al Principat des de la seva reconquesta. El greuge acaba demanant al rei "que sia merce sua tornar a estament degut lo greuge que'l senyor rey pare seu feu a Cathalunya e al Espital, so es que'l senyor rey torn les appellacions a l'Orde, segons que les havia tots temps en temps del Temple e en temps del Espital". I si això no li semblès bé es demana "que li placia comanar conexensa de les appellacions a alcun official seu de Cathalunya", o que es reservi ell mateix la seva coneixença sempre i quant "Orca pach en totes contribucions, donacions e serveys e en altres qualssevol coses, axi com lo general de Cathalunya, per tal que Cathalunya sia en sa possessio" (348).

El rei per la seva part decideix nomenar dos jutges valencians, mentre les Corts catalanes i les aragoneses nomenen procuradors per a intervenir en el judici a celebrar; mentre tant, segons disposa l'Orde de l'Hospital romandrà en la possessió de la Comanda.

Per últim, tenim una breu referència a una resolució reial de 9 de març de 1350, donada a Calataiud, per la que Horta ha de contribuir a Catalunya, la qual cosa suposa de fet reconèixer que definitivament resta incorporada al Principat (349).

Malgrat l'anterior, en altres Corts aragoneses tingudes a Carinyena el 1357, en ocasió de les guerres contra Castella, i amb l'assistència del castellà d'Amposta s'acorda que Horta, en tant que formant part de la Junta de Saragossa, col.labori amb "un cuerpo" de 75 "hombres de cavallo" (350).

Però el 1359 el rei disposa finalment que Horta contribueixi a Catalunya, i en les Corts de Cervera del mateix any en ordenar-se la realització d'un fogatge al Principat la Comanda amb les de Miravet i Ascó apareixen integrades en la Comissió (o Vegueria) de Tortosa (351).

Tot i així, la qüestió resta encara latent doncs en les Corts aragoneses celebrades entre els anys 1371 i 1372 a les ciutats de Casp, Alcanyís i Saragossa, el General del Regne d'Aragó presenta un nou greuge pel que "como los lugares de Orta et de Gandesa fuessen et sian dentro los limites del regno de Aragon, et los del principado de Catalunya non devidament se hayan apropiado los ditos lugares"; i demana al rei que declari que dits llocs "seyer dentro los limites del dito regno de Aragon, et

en las Cortes et en los otros actos deven seyer clamados et fazer part con los del dit regno" (352).

A l'anterior greuge s'hi havia oposat, coneixent amb anterioritat la seva presentació, el lloctinent del castellà d'Amposta amb un escrit presentat a les Corts el 28 de novembre de 1371; en aquell document es manifesta que aquells llocs "sian sitiados dentro en Catalunya", i que la seva pretesa incorporació a Aragó seria perjudicial pels interessos del castellà i de l'Orde de l'Hospital, per la qual cosa assenyala que "en la dacion de aquell (greuge) non consintie ni consiente" (353). No coneixem però si es resol aquell greuge.

Finalment, el rei dicta el 4 d'agost de 1399, a Saragossa, una resolució confirmant aquella altra de 1359 que disposa que Horta i la seva Comanda contribueixen a Catalunya (354).

2) Comandes de Miravet i d'Ascó

En aquests casos de les Comandes d'Ascó i Miravet tenim poques dades, si ho comparem amb el d'Horta, però entenem que són suficientment significatives.

Pel que fa a Ascó el 27 d'agost de 1282 fra Berenguer de Cardona, mestre del Temple, confirma a la seva Universitat tot un seguit de privilegis atorgats des de Ramon Berenguer IV, entre els que destaca el seu dret d'apel·lar davant la Cúria de Saragossa (355).

Aquests privilegis tornen a ser confirmats uns anys després el 15 de juny de 1293, quan els jurats d'Ascó es queixen del procedir del seu comanador fra Eximenis de Lenda davant el mestre de l'Orde, i demanen la confirmació d'aquells (356).

Entretant, s'estàn produint altres esdeveniments com són els enfrontaments bèl·lics entre els comanadors templers d'Ascó i Miravet i els senyors de Móra. La causa es troba en determinats drets econòmics sobre la lleuda i de pas que ostenten els templers, i que perjudicarien els drets de pas de la barca de Móra; el litigi s'inicia vers el 1279, i no es resol fins els anys 1300 i el 1301 quan Jaume II dicta sengles sentències respectivament condemnatòries per ambdues parts (357).

Quan Entença s'oposa als drets de lleuda del comanador d'Ascó, el rei l'adverteix el 20 d'agost de 1279 i li prohibeix qualsevol acció contra els templers, indicant que en altre cas ordenarà al sobrejunter de Saragossa que protegeixi l'Orde.

Finalment, el 1281 el rei encarrega especialment la coneixença de l'afer al veguer de Vilafranca, atorgant-li la jurisdicció sobre els dominis dels

Entença, i el mateix mestre del Temple s'hi sotmet voluntàriament. Malgrat tot, els anys següents es produeixen escomeses per ambdues parts i es destrueixen diverses poblacions templeres (358).

La situació arriba a tal extrem, que el rei retira a Guillem d'Entença la potestat que ostenta sobre els castells i llocs de Móra i Tivissa, "que per nobis tenet ad feudum". Efectivament entre els mesos de maig i juny de 1296 ordena a la família Entença que lliuri aquella potestat al batlle de Tortosa, Bernat de Sala, i a aquest que la recuperi (359).

I ja justament per a resoldre el litigi, abans de dictar sentència, el rei el 13 de juny de 1300 ordena a Ramon de Sales, jutge de la Cort reial, que s'encarregui de conèixer quin ordenament jurídic regeix als dominis d'una i altra part. Fetes les enquestes oportunes, resulta que: als dominis d'Ascó des d'antic "regentur secundum Usaticos Barchinone et Consuetudines ilderdensis, (...), in causis civilibus et criminalibus"; i pel que fa als d'Entença es regien pels Usatges i els Costums de Barcelona, i en cas de dubte s'acudia a "savis en dret", de Tarragona, Tortosa o Barcelona.

Finalment, el rei resol el litigi mitjançant dues resolucions condemnatòries com hem dit, i imposa diferents sancions econòmiques a ambdues parts en funció dels danys soferts per cadascuna (360).

D'altra banda, la Junta d'Alcanyís l'any 1290 compel·leix als homes de les Comandes de Miravet i Ascó perquè s'hi sotmetin. Però, els homes d'aquelles Comandes al·leguen davant del rei que ells no estan obligats a concórrer-hi ni a aquella ni a cap altra Junta d'Aragó, perquè tots ells van ser "populati ad consuetudines ilderdensis et sunt de Cathalonie"; aleshores, davant aquesta apel·lació, el rei s'adreça el mes de setembre de dit any al sobrejunter de Saragossa ordenant-li que la Junta d'Alcanyís no compel·li els habitants d'aquelles Comandes, els retorni les penyores preses i provi que les mateixes no gaudeixen de tal privilegi (361).

L'any 1296 trobem el col·lector o recaptador reial de Tortosa exigint un tribut sobre l'herbatge als homes de Miravet; aquells s'hi oposen, i el recaptador imposa determinades penyores. Arran aquesta actuació el comanador acudeix davant del rei denunciant l'agravi causat perquè contradiu els privilegis del Temple i dels seus vassalls; atesa la queixa presentada, el monarca ordena al batlle de Tortosa que no reclami aquell tribut (362).

El 8 de desembre de 1306 el comanador del castell de Miravet s'oposa al pagament del tribut de "cena" imposat a Catalunya i que li reclama el batlle de Tortosa en nom del rei; el motiu és que l'Orde del Temple és exempt de tal tribut tant a Catalunya com a l'Aragó; en tot cas, és de

destacar que és el batlle de Tortosa qui actúa sobre Miravet com a "procuratori Catalonia" (363).

Vers l'any 1308 el sobrejunter de Saragossa força els homes de Gandesa a sotmetre's a la seva Junta. Arran la queixa que aquells presenten, el rei el 14 de setembre de dit any ordena que els de Gandesa no siguin obligats a a incorporar-se en dita "Juncta" o "Comissa" (364).

El 1309 torna a aparéixer el sobrejunter de Saragossa forçant els homes de Batea i Gandesa a regir-se pels furs aragonesos. Davant aquella actitud, els afectats reclamen a Jaume II i el 19 d'agost d'aquell any demanen el reconeixement com a dret propi dels costums de Lleida i s'oposen als furs d'Aragó (365).

Però el 1315 en ocasió de la recaptació del tribut de monedatge que es fa al Regne d'Aragó Miravet figura en la relació corresponent a la Ciutat de Saragossa (366).

El 1319 el castellà d'Amposta, fra Martí Pérez d'Orós, atorga als llocs i habitants de la Batllia de Miravet un codi de costums locals resolent, com a Horta el 1296, controvèrsies anteriors sobre el dret propi aplicable. El document es refereix a la vigència parcial fins aleshores dels costums de Lleida, i explica que en entendre que no procedeix concedir el mateix text decideix atorgar un nou capitulat; i pel que fa al dret supletori, el mateix ordenament assenyala que l'integren les Constitucions de Catalunya, els Usatges de Barcelona i el dret comú (367).

El document va adreçat a tots els llocs de la Batllia excepte Nonasp del Regne d'Aragó. És significatiu aquest fet perquè evidencia que l'Orde té perfectament establerts els límits entre el Principat i el Regne aragonès.

En el cas de Vilalba i la Fatarella coneixem per una breu referència, que el mateix castellà fra Martí Pérez d'Orós el mes de juliol de 1323 atorga un privilegi pel què concedeix als llocs els Costums de Lleida (368).

D'anys posteriors rebem notícies de determinades prestacions tributàries imposades als vassalls de Miravet i en sí de tota la Castellania, per tal de cobrir determinats donatius oferts pel castellà al rei:

- Vers el 1324 els homes de la Batllia de Miravet col.laboren amb 80.000 sous jaquesos al viatge de l'infant Alfons a Sardenya, corresponents a un subsidi concedit pel castellà (369).

- Però, el 3 de setembre de 1328 els jurats de Gandesa, Corbera, Batea, Pinell, Rasquera i Ginestar es neguen a pagar al castellà la suma de 3.600 sous barcelonesos a compte de l'import total de 18.000 sous que pertoca satisfer als vassalls de la Castellania per raó de certs privilegis a ells concedits pel rei (370).

Això no obstant no sabem si en aquests casos la reacció dels vassalls incideix com a Horta fins el punt de plantejar-se la seva integració al Regne d'Aragó i abandonar l'obediència a l'Orde de l'Hospital.

El 13 de setembre de 1329 el rei confirma als vassalls de l'Orde de l'Hospital a la Castellania d'Amposta i particularment a aquells que es troben dins Catalunya, els seus privilegis d'exempció de lleuda, peatge, herbatge, etc. en dominis reials. El document malgrat aquell reconeixement general es refereix especialment als homes i dones (cristians, jueus i sarraïns), de la Batllia de Miravet citant Gandesa, Corbera, Batea "et aliorum locorum" (371).

Encara el 5 de juliol de 1330 el rei Alfons confirma les franqueses dels homes de la Batllia de Miravet, com ho farà el juliol de 1336 el seu fill Pere (372).

El mes de febrer de 1340 els consellers de la Universitat de Batea, en relació amb les inquisicions que s'estàn realitzant aleshores sobre la gestió del batlle senyorial, reconeixen la vigència dels "capitulum consuetudinis Baiulie Mirabeti" (373).

De manera semblant el 10 de setembre de 1341 els representants de la Batllia de Miravet compareixen davant del rei, i en relació a diferents drets de cens que s'han imposat als llocs membres d'aquella al·leguen que tots ells s'han regit sempre per uns usos, drets i privilegis comuns, formant un sol cos contributiu (374).

Finalment, l'11 de juny de 1347 en la Cort General tinguda a Barcelona el mateix rei Pere declara que les Comandes d'Ascó i Miravet, amb tots els seus llocs, pertanyen a Catalunya, excepció feta de Nonasp (a la Batllia de Miravet) "qui est ultra rivum de Algars", riu que com es declara és català i constitueix un dels límits amb l'Aragó. Així mateix, tenint en compte que els costums de dits llocs es consideren molt simples i insuficients, ordena que s'apliquin en els seus territoris les "Constitutiones et Usancias Cathalonie et Usaticos Barchinone" (375). Diguem en tot cas que a aquestes Corts hi assisteix el castellà d'Amposta, l'aragonès fra Joan Fernández de Heredia, que també signa el document.

Hem d'afegir així mateix que el 16 de setembre de 1350 el rei ordena que s'inscrigui en el "Registro Gratiarum" l'anterior declaració o Constitució, per la que Ascó i Miravet "sunt intra limitis Cathalonia" (376).

En tot cas, entre els anys 1348 i 1349 es realitzen a les Comandes d'Ascó i Miravet actes d'homenatge i jurament de fidelitat a l'Orde de l'Hospital, de semblant manera a com es féu també a Horta. En aquells actes d'una banda i entre altres es reconeix la facultat exclussiva de la Senyoria a dictar lleis per a regir aquelles comunitats; i d'altra s'assenyala que

l'exercici de la jurisdicció l'ostenta únicament l'Orde, podent-se impugnar una sentència del batlle davant del comanador, i la resolució d'aquest al castellà d'Amposta, com a segona i última instància judicial (377).

En el cas concret de la Batllia de Miravet, destaca l'acte d'homenatge fet a Batea el 18 de febrer de 1349 on es manifesta que "la costum es comuna a tota la Batllia" (378).

Malgrat això, en el bienni 1348 i 1349 és el justícia d'Aragó qui recapta a les Comandes de Miravet, Horta i Ascó el tribut del monedatge o morabatí ordenat als llocs de la Castellania d'Amposta (379). Però el fet que intervingui un oficial reial aragonès obeeix sens dubte al fet que la Castellania té la major part dels seus dominis al Regne d'Aragó, així la recaptació del tribut a la zona catalana s'encoman al justícia d'Aragó, i no al procurador general de Catalunya.

Finalment, en el fogatge ordenat per les Corts de Cervera de 1359, Miravet i la seva Batllia i la Comanda d'Ascó s'integren dins la "Comissió" de Tortosa, igual que ocorria amb la Comanda d'Horta (380).

Tot i així tal com hem vist en referir-nos a Horta, en les Corts aragoneses celebrades els anys 1371 i 1372, el General del Regne d'Aragó presenta al rei un greuge demanant la declaració de que Gandesa i Horta pertanyen al seu Regne i a ell han de contribuir. A aquest greuge s'hi oposa això no obstant el representant del castellà d'Amposta adduint que aquells llocs es troben a Catalunya (381).

Per últim, el 4 d'agost de 1399 es dicta una resolució que recorda altra de 19 de març de 1359 (de la que desconeixem el seu contingut exacte), per la que s'assenyala que el lloc de Gandesa a la Batllia de Miravet, no ha de contribuir al Regne d'Aragó (382).